

MİLLÎ ŞEF DÖNEMİ İÇ GÜVENLİK ANLAYIŞI VE TÜRK POLİSİ

Ali DİKİCİ*

ÖZET

Türkiye’de Millî Şef dönemi, özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle sıkıntılı günlerin yaşandığı bir süreçtir. Türkiye savaşa girmemesine karşın, bu süreç, hemen her konuda olduğu gibi ülkenin iç güvenliğini de doğrudan etkilemiştir. Millî Şef yönetimi iç güvenliği sarsacak durumlara gücünü sarf etmeme ve mevcut enerjisini dış savunmaya yönlendirme düşüncesi ile iç güvenlikle ilgili en ufak hareketlenmeye bile sert tepki vermiş, kanunları tavizsiz uygulamaktan çekinmemiştir. Bu nedenle bu dönem ülkede asayiş ve güvenliğin göreceli olarak sağlandığı, terör eylemlerinin görülmediği, yağmalama, isyan, toplumsal olay gibi geniş çaplı olayların yaşanmadığı bir dönem olarak değerlendirilebilir.

İç güvenlik boyutunda yaşanan bu olumlu manzarada en büyük rolü Türk Polis Teşkilatı oynamıştır. Bu nedenle bu makalede teşkilatın yapısı, genel durumu, yönetim kadroları, polislerin çalışma koşulları, polisle ilgili yasal düzenlemeler, teşkilatın yeniden yapılandırılması ve modernleştirilmesi amacıyla yürütülen çalışmalar ve iç güvenliği doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen olaylar hakkında bilgi verildi. Bu amaçla, konu Emniyet Genel Müdürlüğü arşivinden alınan bilgiler çerçevesinde incelenmeye ve olaylar ‘polis ve güvenlik’ boyutuyla ele alınmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Millî Şef, İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı, Türk Polis Teşkilatı, Polis.

THE CONCEPT OF HOMELAND SECURITY IN TURKEY DURING THE REOGN OF ‘NATIONAL CHIEF’ (Millî Şef İsmet İnönü) AND THE TURKISH POLICE

ABSTRACT

The reign of National Chief İsmet İnönü (Millî Şef) in Turkey is a troublesome period particularly due to World War II. Although Turkey did not participate in the War, the country faced many challenges to its homeland security as well as to other fields. Authorities dealt with minor domestic incidents in order not to use resources that could be required for a possible war and defense and strictly applied the rules and regulations. Therefore, the war years could be considered a period in which public peace and order was maintained and it is difficult to identify some terrorist and anarchist movements, major incidents such as looting and uprising or mass demonstrations during war time.

The Turkish National Police Organization played the most important role in this success. So, this article concentrates on the organization structure of Police Organization, ruling class, war time working conditions of police officers, legal remedies associated with security, re-organization of the police into a modern and efficient police service and on the incidents which directly or indirectly affected security. In doing so, many documents from the Turkish National Police archive were employed and the events were explored from “police and security” point of views.

Key Words: National Chief (Millî Şef), İsmet İnönü, Second World War, Turkish Police Organization, Police.

Giriş

Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk’ün 10 Kasım 1938’de hayata gözlerini yummasının ardından İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, Türkiye’de Millî Şef dönemi adı verilen ve İnönü’nün idaresinde tek parti yönetiminin, hayatın her alanında söz sahibi ol-

duğu, politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İnönü'nün idare ettiği¹ yeni bir dönem başladı. İkinci Dünya Savaşı gibi çetin bir süreci de içine alan sekiz yıllık bu “olağanüstü” dönem, 10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan, Cumhuriyet Halk Partisi İkinci Olağanüstü kurultayında, İnönü'nün önerisi üzerine, “Değişmez Genel Başkan” ve “Millî Şef” sıfatları kaldırılması² ile resmen sona erdi.

Üzerinde çok tartışılan ve yorum yapılan bu dönemle ilgili kaleme alınmış birçok yazı ve kitap mevcuttur. Bu dönemi siyasî, ekonomik, sosyal ve uluslararası ilişkiler gibi çok farklı açılardan ele alan bu çalışmalarda çok fazla söz edilmeyen daha doğrusu göz ardı edilen bir olgu var: Türkiye'nin iç güvenliği, Türk Emniyet Teşkilatı'nın yapısı ve polisin siyasî iktidarla olan ilişkileri. Bu makale bu eksikliği bir parça gidermek için kaleme alındı ve yoğun olarak Millî Şef döneminde meydana gelen olaylar çerçevesinde Türk polisinin durumu ele alındı. Bu amaçla mevcut kaynaklar taranarak bu dönemde polis teşkilatında gerçekleştirilenler ve gerçekleştirilemeyenler, hükümet-politikacı-polis ilişkisi, polislerin yaşadığı sorunlar, polis teşkilatında yönetim kadroları ve iç güvenlik politikaları incelendi. Bu çerçevede önceki dönemlerde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin özellikle de 1937 tarih ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun emniyet teşkilatının yeniden yapılanması konusundaki oynadığı önemli rol, merkez ve taşra teşkilat yapılanmaları, polis eğitim-öğretim kurumları, polisin görev ve yetkileri, teşkilatın personel politikaları incelendi. Ayrıca bu dönemde diğer dönemlerden farklı olarak savaşın getirdiği yeni suç olgularının polis teşkilatını nasıl bir

¹ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiyeye 1944–1950**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, s. 21.

² Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923–1950)”, içinde **Türkiye Tarihi–4, Çağdaş Türkiye: 1908–1980**, (ed. Sina Akşin ve diğerleri), Cilt: IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 174. Bu dönemi inceleyen birçok eserde Millî Şef döneminin bitiş yılı olarak 1945'i aldığı görülmektedir. Bkz. Mahmut Goloğlu, **Millî Şef Dönemi (1939–1945)**, Kalite Matbaası, Ankara, 1974; Cemil Koçak, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938–1945), (Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1986; Osman Akandere, **Millî Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938–1945)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

değişime zorladığı, yetersiz araç ve personel ile suçlarla mücadele etmek zorunda kalan emniyet teşkilatının çok partili hayata geçişte nasıl bir durumda bulunduğu da ele alınan konular oldu.

Makalede ele alınan ikinci konu, bu dönemde meydana gelen ve ülkenin iç güvenliğini doğrudan etkileyen olaylar oldu. Meydana gelen bu olaylar karşısında polisin tutumu, bunun sonucu olarak polis imajının kamuoyuna yansması ve polisin içinde bulunduğu atmosfer, olayların hükümetlerin iç güvenlik politikalarını belirlemedeki etkisi gibi konular çerçevesinde incelenmeye çalışıldı.

Millî Şef dönemini iç güvenlik ve polis teşkilatı açısından incelemeye çalıştığımızda karşımıza çıkan en büyük sorunlardan birisi kaynak azlığı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü koşullardan dolayı basın üzerinde uygulanan sıkı denetim,³ diğer tüm alanlarda olduğu gibi bu döneme iç güvenlik ve polis uygulamalarına yönelik bilgi edinilmesini zorlaştırmaktadır. Yine de bu döneme ait süreli yayınlar, gazete koleksiyonlarından yararlanıldı. Bunun yanı sıra, özellikle Emniyet Teşkilatı mensuplarının olaylara ve ülke içindeki gelişmelere bakış açısını ortaya koyması yönüyle zengin bir kaynak olan polis dergileri taranarak yazı içerisinde gerekli alıntılar yapıldı. Ayrıca konuyu daha sağlıklı inceleyebilmek için, mevcut kaynakların yanı sıra yoğun olarak Emniyet Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan bilgi ve belgelerden de yararlanıldı.

1. Millî Şef Döneminde Türk Polis Teşkilatı'nın ve Teşkilat Mensuplarının Genel Durumu

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iş başına gelen hükümetler, polisin nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesi için bazı çalışmalar başlatmışlar ve yasal düzenlemelere gitmişlerse de,⁴ polis henüz toplumdan beklenen saygınlığı kazanacak düzeye gelmemişti. Bu nedenle, Millî

³ Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", **Tarih ve Toplum**, Cilt: VI, Sayı: 35 (Kasım 1986), s. 29; Mete Tunçay, "Tek-Parti Döneminde Basın", **Tarih ve Toplum**, Cilt: VII, Sayı: 37 (Ocak 1987), s. 48.

⁴ Bu yasal düzenlemelerden en önemlisi, 1937 yılında 3201 sayılı yeni bir Emniyet Teşkilatı Kanunu çıkarılmasıdır.

Şef döneminin ilk yıllarında, başta polis olmak üzere güvenlik güçlerinin, halk nezdinde büyük bir itibar ve güven sorunu yaşadığını ve halk ile polis arasında bir kopukluk olduğunu söylemek mümkündür.⁵

Millî Şef dönemi boyunca da bu olumsuz görünüm çok fazla değişmemiştir. Bunun bir sebebi, bu dönemde de polisliğe müracaat edenlerin eğitim ve kültür seviyelerinin halkın istek ve taleplerini karşılamaktan uzak bir yapıda olmasıydı. Çünkü “polise, ancak millet mekteplerinde okuyup yazmak öğrenebilen insanlar gelmekte idi. İlk tahsilliler bile, polis mesleğine, başka sahalarda iş bulamayacak kadar zayıf oldukları takdirde müracaat ederlerdi. Orta tahsilli memleket çocukları ise, polis mesleğini akıllarından bile geçirmezlerdi.”⁶ Ayrıca “bu dönemde bazı polis amirlerinin polisi süfli işlerde kullandığı, çok vak’a ve hadiselerle teyyüt etmiş ve bu vaziyetler, halk nazarında polisin şeref ve nüfuzunu nakısaya uğratmıştır.”⁷ Bu durum, daha sonraki dönemde polisin kendisini algılama biçimini derinden etkilemiş ve iyileştirme çabalarının hızlandırılması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Polisin yetersizliği sadece elemanların nitelik ve nicelik olarak istenilen seviyede olmamasından kaynaklanmıyordu. Mevcut kadro yeni ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelmişti. Cumhuriyetle birlikte büyük bir gelişme gösteren devlet yapısı, sınaî, ekonomik ve mali konularda başlayan yeni gelişmeler polise yeni birçok vazifeler yüklemeye başlamıştı.⁸ Ülkede işçi sayısının artması, ulaşım araçlarının çoğalması, yeni silahların geliştirilmesi, devrim karşıtlarının faaliyetleri polisin görevlerini artırmış ve ağırlaştırmıştı. Daha önceleri, polis, yalnız kanun ve nizamların emrettiği hususların çerçevesi içinde basit yöntemlerle görevini yaparken, zamanın ve dönemin getirdiği yeni şartlar karşısında donanımlı, tecrübeli ve uzmanlaşmış unsurlardan oluşan bir polis örgütü kurmak gerekiyordu.

⁵ Ferdan Ergut, **Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Devletin Diyalektiği**, İletişim yayınları, İstanbul, 2004, s. 304–313.

⁶ Halim Alyot, **Türkiye’de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Kanaat Basımevi, Ankara, 1947, s. 655.

⁷ Alyot, **a.g.e.**, ss. 779–780.

⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ: 1944–1945**, Yayın No: 10, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1945, s. 127.

Bu amaçla, 1930lu yıllarda gerçekleştirilen yasal değişikliklerin, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte sekteye uğradığı ve polisin savaş yıllarında da halk nazarında güven sorunu yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Fransız gezgini Jean Savant da savaş yıllarında olumsuz bir polis tablosu çizmektedir. “İstanbul Polisi dehşet saçmaktadır. Aslında polis memuru çok şiddetli ve titiz. Akıl düzeyi de çok aşağılarda. ‘Şantaj yapan’ polis memuru tipine de rastlayabiliriz.”⁹

Savaşın getirdiği bu sıkıntıların yanı sıra Millî Şef yönetiminin, genel olarak -ve özellikle de devrim kanunlarının korunmasındaki-tavizsiz tutumu, halkın polisi ve jandarmayı, devletin otoriter ve sert yüzü olarak görmesine yol açmıştı. Yaşanan bazı siyasî olaylar, bu olumsuz imajı daha da pekiştirmiştir. 1944 yılında yapılan Irkçılık-Turancılık soruşturmasından¹⁰ ve komünizm faaliyetlerinden dolayı¹¹ gözaltına alınanların “Tabutluklar” olarak bilinen hücrelerde işkence gördükleri iddiası, polis hakkında işkenceci suçlamalarının yapılmasına yol açmıştır.¹²

Ancak bu olumsuz tabloya karşın, bu dönemde polisin sahip olduğu yetkilerin, günümüz demokratik polislik ve insan hakları kriterlerine uygun izler taşıdığı ve polis yöneticilerinin insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmek için duyarlı davrandıkları gözlenmektedir. Örneğin, Ankara kadrosunda görevli polis memuru Abdullah Di-velek hakkında, Süleyman Polat adındaki bir şahsı dövdüğü gerekçe-
siyle 2 Nisan 1940 tarihinde lüzumu muhakeme kararı verilerek yargı yolu açılmıştır.¹³

⁹ Jean-Louis Mattei, “Jean Savant-İsmet İnönü’nün Türkiye’si (La Turquie D’Ismet Ineunu)”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 37 (Ocak 1997), s. 62.

¹⁰ Alpaslan Türkeş, **1944 Milliyetçilik Olayı**, Kutluğ Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 58-59, 66; Reha Oğuz Türkkan, **Tabutluktan Gurbete**, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 34-35.

¹¹ Mihri Belli, **Savcı Konuştu: Söz Sanığındır**, Ankara, Başnur Matbaası, 1967, s. 26-27.

¹² Goloğlu, a.g.e., s. 253.

¹³ **Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Atık-Cedit-Cumhuriyet Dönemleri**, Cumhuriyetimizin 80. Yılı Anısına, EGM Yayınları, Ankara, 2002, s. 425.

Benzer şekilde Cumhuriyetle birlikte polisin nitelik olarak iyileştirilebilmesi için başlatılan Hukuk ve Mülkiye mezunları ile lise, yedi senelik idadi ve ortaokul mezunlarından istekli olanların kadro olanakları ölçüsünde polisliğe alınmasına bu dönemde de devam edilmiş ve gelecekte, yetişmiş elemanlara sahip bir teşkilatın kurulması hedeflenmiştir.

İkinci Dünya Savaşının hemen öncesinde mevcut polis sayısı ülkenin güvenlik ihtiyacını karşılamak için yeterli değildi. Ülkede gerekli polis sayısı en az 12.000 olarak tespit edilmişken, kısıtlı bütçe imkânlarından dolayı bu sayı azaltılmıştı.¹⁴ Örneğin, 1939 yılında bütçe hedefleri tutturulamadığı için polis alımı yapılamamış ve 1938 yılında 4.882 olan polis sayısı 1939'da 3.780'e düşmüştür. Aşağıdaki tablo incelendiğinde, savaşın sonuna doğru polis sayısında önemli bir artış olduğu, bunun da daha fazla vatandaşa hizmet götürme imkânı sağladığı görülmektedir.

Tablo 1: Millî Şef Dönemi Polis İstatistiği¹⁵

Yıllar	Toplam Nüfus	Toplam Polis Sayısı	Bir Polise Düşen Vatandaş Sayısı
1938	17.160.000	4.882	840
1939	17.480.000	3.780	1.111
1940	17.800.000	4.388	980
1941	18.000.000	4.672	938
1942	18.200.000	5.498	811
1943	18.400.000	6.202	732
1944	18.600.000	7.312	636
1945	18.800.000	7.960	590
1946	19.220.000	8.590	559

¹⁴ Alyot, a.g.e., s. 656.

¹⁵ Cevdet Demirbaş, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Polis Teşkilatı", **Polis Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 43, (Ocak-Şubat-Mart 2005), s. 148-149.

Savaşın ilerleyen yıllarında artan polis ihtiyacını karşılayabilmek için mevcut personelden emekliliği gelenlerin birçoğunun görev süreleri uzatılmıştır. Örneğin, 1941 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla emekliliği gelen 27 emniyet memurunun görev süresi ‘yaş kaydından istisnaen’ bir yıl daha,¹⁶ 1940 yılında Emniyet Umum Müdürlüğü’nden bir grup memurun görev süresi ‘sicil ve sıhhi vaziyetleri itibari ile bir müddet daha’,¹⁷ Bursa Emniyet Müdürlüğü polis memurlarından Mehmet Cemil İncebayrak’ın görev süresi bir yıl daha¹⁸ uzatılmıştır. Benzer şekilde İstanbul Polis Okulu Müdürlüğü emrinde öğretmen olarak görev yapan polis müdürlerinden Samuel İzisel’in yaş sınırlamalarından dolayı emekliye ayrılması gerekmekte iken, 16 Kânunusani 1945 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, devlet memurluğu hizmet müddeti 13 Temmuz 1945 tarihine kadar uzatılmıştır.¹⁹

Polis ihtiyacını karşılamak için uygulanan bir diğer yöntem olarak, bürolarda sivil polislerin meşgul edilmemesi için bir muamelat sınıfı oluşturulmuş ve bunların fiili polis kadrolarının dışında kalan, yazışma, muhasebe, lojistik gibi büro işlemlerini yapması hedeflenmiştir. Benzer şekilde adli tebligatların ulaştırılması gibi polise gördürülen bazı lüzumsuz görevlerin polisten alınması gibi yöntemlerle polisin iş yükü azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen polisin mevcut kadrolarla kendisinden beklenen görevleri yerine getirmesi oldukça zordu.

Mevcut bütün olumsuzluklara rağmen savaş yıllarında yönetim kadrolarının, polisin nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmesi için be-

¹⁶ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)**, Belge Tarih ve Sayısı: 23.6.1941 - 2/16041, Arşiv Dosya No: 74-623, Fon Kodu: 30..18.1.2. Yer No: 95.53..12. Bu 27 kişi içerisinde yer alan Mudanya ilçesinde görevli kırmızı şeritli İstiklal Madalyası sahibi polis memuru Süleyman Torunoğlu’nun görev süresi 01.08.1942 tarih ve 18448 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla bir yıl daha uzatılmıştır. Bkz.: Eyüp Şahin, “Cumhuriyete Hayat Veren İstiklal Madalyalı Polisler - Torunizade Süleyman Sırrı Efendi”, **Polis Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 14, EGM Yayınları, Ankara, 1998, s. 167.

¹⁷ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 7.7.1940 - 2/13899, Arşiv Dosya No: 16-140.

¹⁸ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 9.2.1942 - 2/17256, Dosya No: 16-152.

¹⁹ Eyüp Şahin, **Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyete Giden Yolda İz Bırakan Polisler**, EGM Yayın No: 371, Ankara, 2004, s. 363.

lirgin bir çaba sarfettikleri göze çarpmaktadır. Bu çerçevede yabancı polis teşkilatlarının tecrübe ve bilgi birikimlerinden yararlanmak amacıyla emniyet teşkilatında görevlendirilmek ve bilgilerinden istifade etmek üzere yurt dışından uzmanların getirtildiği²⁰ ve yeni gelişmelerin ülkemizde uygulanması için çaba gösterildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra üst düzey polis yöneticilerinin sık sık yurt dışına çıkarak yabancı ülke polis teşkilatları üzerinde incelemeler yaptıkları görülmektedir. Örneğin, Almanya ve Alman işgali altında bulunan memleketlerde tetkiklerde bulunmak üzere İstanbul Emniyet Müdürü Haluk Pepeyi ile Emniyet Umum Müdürlüğü dördüncü şube müdürü Salahaddin Korkut'a Bakanlar Kurulunca diplomatik pasaport verilmesi kararlaştırılmıştır.²¹ Ayrıca savaş döneminde yayınlanan polis dergileri incelendiğinde bu tür bilgilendirme amaçlı tercüme ve telif yazılara rastlamak mümkündür.²²

2. Millî Şef Dönemi Türk Polis Teşkilatı'nın Yapısı

1937 yılında çıkarılan 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'na göre yeniden şekillendirilen Türk Emniyet Teşkilatı'nın yapısının, Millî Şef döneminde fazla değişikliğe uğramadığı gözlemlenmektedir. Ülkenin genel güvenlik ve esenlik işlerinden İçişleri Bakanı sorumludur. İçişleri Bakanı bu işleri, kendi kanunlarına göre hareket eden Emniyet Genel Müdürlüğü ile Jandarma Genel Komutanlığı ve gerektiğinde diğer kolluk örgütleri aracılığıyla yerine getirir. Kanunun 8. maddesi polisi görev olarak idarî, siyasî ve adlî olarak üç bölüme ayırmaktadır. Kanununun 1–22. maddelerine göre Emniyet Teşki-

²⁰ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 22.5.1940 - 2/13540. ; 20.6.1942 tarih ve 2/18165 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 74-623.

²¹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 6.1.1943 - 2/19285, Arşiv Dosya No: 112-251.

²² Polis Dergilerinde yayınlanan bu yazılardan bazı örnekler şunlardır: Lombroso, "Suç İşlemenin Sebepleri ve Önlenmeleri", Sayı: 319, 1939, s. 89; Faik Nart, "Newyork Polisi Dedektif Şeflerinden Michael Fiachetti, Tehdit Mektubu Gönderen Bir Çeteyi Nasıl Meydana Çıkardı", Sayı: 321, 1940, s. 98; General Daluge, "Alman Polisinin Sabikalılarla Mücadelesi", Sayı: 324, 1941, s. 162; Hanry T. F. Rhodes, "İngiltere'de Eski ve Yeni Krimine[a]l Araştırmalar", Sayı: 325, 1941, s. 110; Nuri Eren, "Dünya Polis Aleminde Neler Oluyor?", Sayı: 333, 1943, s. 10; Bedia Hayri İrdel, "Amerika Birleşik Devletlerinde Cürüm", Sayı: 338, 1944, s. 87.

latı, merkez ve taşra birimleri olmak üzere başlıca iki bölümde faaliyet gösterecektir.

2.a. Merkez Teşkilatı

3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu, eski kanunda mevcut bulunmayan bazı memuriyetler ihdas etmiştir. Yeni kurulan Heyet-i İstihbariye Polis Müfettişliği ve biri siyasî diğeri idarî kısımlara bakan iki Genel Müdür Yardımcılığı²³ makamıyla birlikte, kurulan memuriyetler şunlardır:²⁴

1. İkinci bir Emniyet Umum Müdür Muavinliği,
2. Teftiş Heyeti Reisliği,
3. Daire Reisliği,
4. Önemli İşler Müdürlüğü,²⁵
5. 8inci ve 9uncu şube müdürlükleriyle arşiv müdürlüğü ve hukuk işleri müdürlüğü, Enstitü müdürlüğü, muavinliği ve dâhiliye müdürlükleri.

Emniyet Umum Müdürlüğü'nün merkez teşkilatı şu şekilde idi:²⁶

- a. Umum Müdür
- b. Umum Müdür muavinleri (2)
- c. Teftiş Heyeti Reisliği
- d. Dört Daire Reisliği ile bunlara bağlı şube müdürlükleri ve bürolar
- e. Hukuk İşleri Müdürlüğü
- f. Önemli İşler Müdürlüğü (3 Büro)
- g. Tercüme Bürosu

²³ İsmail Metin ve Fethullah Eraslan, **Türk Polis Tarihi**, Cilt: 1, Aslımlar Basım Evi, Ankara, 1984, s. 143.

²⁴ Alyot, **a.g.e.**, s. 669.

²⁵ Bugünkü anlamda İstihbarat ve Güvenlik konularından sorumlu idi. Bkz.: **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845-1995)**, EGM Yayını, 1995, Ankara, s. 118.

²⁶ Alyot, **a.g.e.**, s. 678-679; **Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi**, EGM Yayınları, Ankara, 1983, s. 33.

h. Arşiv Müdürlüğü (3 Büro)

Daire Reisliklerine bağlı olarak çalışan 9 şubenin görev dağılımı ise şu şekilde belirlenmiştir:²⁷

<u>Şube</u>	<u>Görev</u>
1. Şube	Siyasî işler
2. Şube	Kalpazanlık ve dahilî kaçakçılık işleri
3. Şube	Zatışleri
4. Şube	Ecnebilerin işleri
5. Şube	Teknik işleri
6. Şube	Asayiş işleri
7. Şube	Hudut işleri
8. Şube	Levazim işleri
9. Şube	Basın ve yayın işleri

Merkez teşkilatındaki bu birimlerin yanı sıra Polis Enstitüsü ve İstanbul Polis Okulu doğrudan Emniyet Genel Müdürlüğü makamına bağlanmıştır.²⁸ Ayrıca, gerek duyulan illerde sadece polislere ve

²⁷ Alyot, a.g.e., s. 680.

²⁸ Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923-1938) faaliyete geçen polis eğitim kurumlarının, savaşın tüm olumsuz etkilerine rağmen faaliyetlerini sürdürdüğü, bu dönemde de bazı polis eğitim kurumlarının da faaliyet geçtiği görülmektedir. 1937 yılında polis mesleğine girilenlere meslek bilgileri vermek ve üst sınıfı yetiştirmek üzere doğrudan Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak Ankara'da açılan Polis Enstitüsü, birer yıllık eğitimlerle mesleki ilk, orta ve yüksek tahsil sınıfı olmak üzere üç kısmı içermektedir. İlköğretim kısmına meslek öğretimi görmemiş polis memurları ile polis stajyerleri; orta öğretim kısmında polis komiserleri; yüksek öğretim kısmında emniyet amirleri yetiştirilmiştir. Lise mezunu insanların polis mesleğine girmelerinde görülen zorlukları ve isteksizliği gidermek, lise tahsilli polisler yetiştirmek ve öğrenimleri sırasında kendilerine ayrıca mesleki bilgileri öğretmek üzere 1938 yılında Ankara'da açılan Polis Koleji bu dönemde de faaliyetini devam ettirmiştir. Teşkilat içerisinde mesleğin ilk adımı sayılan bu okulda öğrenciler, genel lise seviyesi öğrencisi olarak yetiştirilirken diğer yandan da disiplin ve meslek bilgileri ile donatılması amaçlanmıştır. İstanbul Polis Okulu meslek öğretimi görmemiş polis memurları ile polis stajyerlerini yetiştirmek üzere eğitimini sürdürmüştür. İl kadrolarında, polis okulu tahsili görmemiş birçok polis memurunu yeniden eğitime tabi tutmak amacıyla 1939 yılından itibaren birçok ilde "ilköğretim kursları" açılmıştır. Bu kurslarda, süre ve müfredat bakımından İstanbul Polis Okulu'nun öğretimi aynen uygulanmış ve bu kursu tamamlayanlara Polis İlköğretim diploması verilerek aynı haklar tanınmıştır. Bkz. Eyüp Şahin, **1907'den 2000'e Polis Okulları**, EGM Yayınları, Ankara, 2001.

ailelerine bakmak üzere yeterince doktor istihdam edilmiş, savaş yıllarında Emniyet Genel Müdürlüğüne artan oranda bütçe tahsisi yapılmıştır.²⁹

Tablo 2: İkinci Dünya Savaşı Süresince EGM Bütçeleri³⁰

Yılı	Lira
1939	7.400.000
1940	7.487.10
1941	7.867.301
1942	10.789.785
1943	13.192.279
1944	14.292.279
1945	10.232.107 (7 aylık)

2.b. İl Teşkilatları

3201 sayılı Kanun gereğince, bu dönemde her ilde bir emniyet müdürü ve her ilçede bir emniyet amiri veya emniyet komiseri ve bucak, iskele veya istasyonlarda emniyet komiserlerinin görev yapması sağlanmaya çalışılmıştır. Savaş süresince her ilde bir il emniyet müdürlüğünün kurulu olduğu ve toplam 241 il ve ilçede polis kuruluşunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır.³¹

İl ve ilçelerde polisin fiili hizmet bakımından en önemli idare birimi karakollar, polise verilmiş olan iş ve hizmetlerin bütününe görmeğe memur birimlerdir.³² Bu dönemde ülke çapında 503 Polis Karakolunun mevcut olduğu görülmektedir.³³

²⁹ *Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl*, s. 26.

³⁰ Alyot, *a.g.e.*, s. 682.

³¹ Alyot, *a.g.e.*, s. 714-716. 1940 yılında Ankara Emniyet Müdürü olarak Şinasi Turga, İstanbul Emniyet Müdürü olarak Muzaffer Akalın ve İzmir Emniyet Müdürü olarak Sait Uygur görev yapmaktadır. Derviş Okçabol, *Zabıta Tarihi*, (II. baskı), Polis Enstitüsü Yayını, Ankara, 1940, s. 162.

³² Alyot, *a.g.e.*, s. 697.

³³ Alyot, *a.g.e.*, s. 712-713.

1940 yılına gelindiğinde birçok ilde Parmak İzi Birimleri oluşturulmuş, ayrıca kalıp alma, ayak izi ve delil olabilecek diğer nesnelere olay yerinden alınmasına başlanmıştır. Aynı yıl başta Emniyet Genel Müdürlüğü olmak üzere 27 ilde teknik büro açılmış,³⁴ savaş sona erdiğinde 13 ilde daha parmak izi teşkilatı kurulmuştur.³⁵ Savaşı sırasında, İsviçre’den getirilen bir yabancı uzman, Kriminalistik Laboratuvarının ilk kurucuları olan uzmanların yetiştirilmesinde büyük fayda sağlamıştır. 1942 yılında Alman Büyükelçisi Von Papen’e yapılan suikast girişimi, polis tarafından olay yerinde bulunan delillerden yola çıkılarak kısa sürede aydınlatılmış, sonraki yıllarda olay yeri inceleme konusunda atılacak adımların başlangıcını oluşturmuştur.³⁶

Suikastın aydınlatılmasında eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın kurduğu ve büyük şehirlerde çok yoğun faaliyet gösteren “police-parallele” diyebileceğimiz³⁷ teşkilatın da önemli bir rolü olmuştur. Casusluk faaliyetlerine karşı toplumun her kesiminden bilgi toplama amaçlayan bu ihbar sistemi sayesinde şoförler ve bina kapıcıları anında polise bilgi getiriyordu. Vatandaşın en ufak bir olayı bile güvenlik güçlerine ihbar etme konusundaki duyarlılıkları toplumun her kesimine sirayet etmiş, savaş süresince de şüpheli şeylerin ve olayların polise ihbar mekanizması sürekli çalışmıştır. Hükümet aleyhinde fikir ve düşünce sahibi kimseler hakkında rapor ve jurnal verilmesi için vatandaşlara baskı yapıldığı ileri sürülmüştür.³⁸ Yabancı bir gezgin bu durumu şöyle tasvir ediyor: “*Gönüllü veya az para karşılığında çalışan polis işbirlikçilerinin sayısı çok. Küçük esnafın, fıstık satıcılarının ve boyacıların polise yardımı, Avrupalılar arasında alay konusu olabilir. Fakat İstanbullular ondan korkuyor, kendi*

³⁴ Okçabol, a.g.e., s. 164.

³⁵ Alyot, a.g.e., s. 716.

³⁶ **Millîmizin Hizmetinde 150 Yıl**, s. 131. Ancak savaş yıllarında tam bir uzmanlaşma ve branş ayırımından söz etmek mümkün değildir. Hayri Osman İrdelp, “Modern Anlamıyla Kriminal Polis (Mevkii ve Değeri)”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 339 (1. Kanun 1944), s. 12.

³⁷ İlber Ortaylı, “Büyük Savaşta Türkiye”, **Milliyet-Pazar** (17 Mayıs 2005).

³⁸ A. Hidayet Reel, “Bizi Zorla Söyletmeyin”, **Siyaset**, Yıl: 1, Sayı: 1, (9 Mart 1951), s. 7.

*evinde şüphe, komşulara karşı şüphe her yerde şüphe...*³⁹ Herkes çok meraklıydı ve herkes her gördüğünü olağanüstü bir biçimde hafızasına nakşediyordu.⁴⁰

Bu dönemde işlevini etkin bir şekilde sürdüren diğer iki önemli birim ise Atlı Polis Birlikleri ve Motosikletli Polis Birlikleridir. Bu yıllarda diğer polis karakollarının yanı sıra atlı polis karakolları da kurulmuş, atların beslendiği tavlaların gerekli sağlıklı koşullarda bakılabilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır.⁴¹ Atlar sadece taşıt aracı olarak değil, toplumsal olaylarda, merasimlerde ve diğer önleyici zabıta hizmetlerinde kullanılıyordu. Örneğin 3 Mayıs 1944 Türkçülük olaylarında, atlı polisler göstericilerin dağıtılmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Savaşın getirdiği zor şartlarda bile polis atlarının bakımı ve iaşesinin önemle takip edildiği, bunlara tahsisat çıkarıldığı görülmektedir.⁴² Motorlu araçların geniş bir biçimde kullanıma girmediği 1950'lere dek polisin en önemli taşıt aracı atlar olmuştur.⁴³

Motosikletli Polis Timleri, ilk defa 1939 yılında geçit törenlerinde boy göstermiş ve savaş süresince polis tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Türkçülük olaylarında, atlı polislerin yanı sıra göstericilerin dağıtılmasında motosikletli polisler önemli görevler düşmüştür. Ayrıca, yönetim bir gazetesinin kapatılmasına veya bir yazının sansür edilmesine karar verdiğinde, bunun seri bir şekilde gazetelere iletilmesinde motosikletli polisler oldukça iş düşmüştür.⁴⁴

Taşra teşkilatı içerisinde görev yapan bir diğer hizmet sınıfı ise Çarşı ve Mahalle Bekçileri idi. Güvenlik kuvvetlerinin nezareti altında bulunan bekçiler, adlî ve önleyici zabıta vazifelerinde polis ve

³⁹ Mattei, **a.g.m.**, 62.

⁴⁰ Ortaylı, **a.g.m.**

⁴¹ Alyot, **a.g.e.**, ss. 761-762.

⁴² İkinci Sınıf Emniyet Amiri Halil Ertay, süvari polis atları için mubayaa edilen elli bin kile otun nakli hususunda araba tedarikinde gösterdiği gayret ve takdire değer nitelikteki faaliyetinden dolayı Ankara Valiliğinin 22 Birinci Kanun 1942 tarihli kararı doğrultusunda 'Takdirname' ile ödüllendirilmiştir. Bkz.: Şahin, **İz Birakan Polisler**, s. 337.

⁴³ İsmail Metin, "Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1639.

⁴⁴ Burhan Ayeri, "Bu Ceza Yasası Ertelenbilir", **Akşam** (14.03.2005).

jandarmaya yardım etmekle yükümlüydüler. Bu görevleri yerine getirirken zabıta kuvvetlerinin sahip olduğu her türlü hak ve yetkilere sahiptiler. Bekçilerin çalışma şartları, görevleri ve diğer ilgili bazı hususlar, 29 Nisan 1330 (1914) tarihli Çarşı ve Mahallât Bekçileri hakkındaki kanun hükümlerine göre yapılmıştır. Buna göre şehir ve kasabalarda çarşı ve mahalleler için bekçi kullanılması mecburiyeti getirilmiştir. Ayrıca bekçilerin seçilmesi, ücretlerinin çarşı ve mahalle sakinlerinden toplanması ve kendilerine dağıtılması şekli mahalli idare heyetlerince belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Bekçiler, savaş yıllarında oldukça yoğun bir mesai sarf etmiş, özellikle karartma gecelerinin uygulanmasında ve polisin yeterli olmadığı durumlarda onlara yardımcı olarak önemli görevler ifa etmişlerdir.⁴⁵

Ülkedeki trafik düzenlemesi ise 1953⁴⁶ yılında Trafik Zabıtası kurulana kadar, belediyelerce hazırlanan Seyrüsefer Talimatnamesi ile 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu (PVSK) ve Jandarma Vazife ve Selahiyet Nizamnamesinin getirdiği yükümlülüklerle yürütülmeye çalışılmıştır.

3. İçişleri Bakanlığı'nda Yönetim Kadroları ve İçişleri Politikaları

Millî Şef döneminin ilk İçişleri Bakanı Refik Saydam 11 Kasım 1938 ve 25 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır. 3 Nisan 1939 ve 8 Temmuz 1942 tarihleri arasında görev yapan İkinci Saydam Hükümeti döneminde İçişleri Bakanlığını Tekirdağ milletvekili Faik Öztrak yapmış, daha sonra bu bakanlığa Sıkıyönetim Komutanlığı da yapmış olan Manisa milletvekili Ali Rıza Artunkal getirilmiştir. Bu hükümetler döneminde İçişleri Bakanlığı'nın iş programında köklü bir değişiklik olmamış, CHP'nin programı esas alınmıştır. İçişleri politikaları belirlenirken “*dâhilde devamlı bir huzur ve sükûn*

⁴⁵ Eser Tutel, “İkinci Dünya Savaşı'nda Beyoğlu”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: XXIII, Sayı: 133 (Ocak 1995), s. 28; Altan Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2002, s. 242.

⁴⁶ **2000 Yılında Türk Polisi - 155. Yıl**, EGM Yayınları, Ankara, 2000, s. 34–35.

*bulunduğu ve Türk vatandaşının samimi beraberlik ve güven havası içinde yaşadığı*⁴⁷ vurgulanmış ve “*Cumhuriyet Hükümeti, bu havanın bulanmamasına, Türk vatandaşının endişesiz çalışmasına ve kazanmasına, huzur içinde faziletli bir aile hayatı geçirmesine ve istikbalden emin olmasına bütün kuvvet ve gayreti ile çalışmakta devam edeceği*”⁴⁸ ifade edilmiştir.

9 Temmuz 1942 ve 8 Mart 1943 tarihleri arasında görev yapan Birinci Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde İçişleri Bakanlığını Erzurum Milletvekili Ali Fikri Tüzer ve Kütahya Milletvekili Recep Peker yapmıştır. 15 Mart 1943 ve 5 Ağustos 1946 tarihleri arasında görev yapan İkinci Saraçoğlu Hükümeti’nde Recep Peker bu görevini devam ettirmiş, daha sonra bu bakanlığa Seyhan Milletvekili Hilmi Uran getirilmiştir. I. Saraçoğlu Hükümeti Programı onaya sunulmadan önce TBMM’de bir konuşma yapan Şükrü Saraçoğlu, içişleri politikası konusunda yeni Hükümetin de evvelkiler gibi CHP programını hassasiyetle ve dikkatle tatbik etmeye çalışacağını vurgulamıştır.⁴⁹ Hükümeti ikinci kez kuran Saraçoğlu savaşın, dâhili ve zabıta işlerimizi çok arttırdığını, buna rağmen bu işlerin her gün biraz daha iyiye gittiğini, memleketin her yerinde tam bir emniyet ve sükûn havası hâkim olduğunu, adi zabıta vakalarından ve münferit hadiselerden başka bir şey olmadığını vurgulamış, bununla birlikte idare ve zabıta teşkilatını biraz daha iyi işler bir hale koymak istediklerini belirtmiştir.⁵⁰

⁴⁷ **Başbakan Refik Saydam’ın Hükümet Programını tanıtırken yaptığı konuşma**, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Resmi İnternet Sitesi, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP12.htm>, (12.01.2006); Neşe Erdilek, “**Hükümet ve Programları**”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 981.

⁴⁸ **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP12.htm>, (13.01.2006); Erdilek, a.g.m., s. 983.

⁴⁹ **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP13.htm>, (12.01.2006).

⁵⁰ **TBMM Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP14.htm>, (14.01.2006).

Yönetimin bu iyi niyet ve çabalarına karşın gerek savaşın etkisi gerekse de geçmişte mevcut olmayan yeni durumların ortaya çıkması, polisi kendini yeniden tanımlama ve yapılandırmaya zorlamıştır. 1945 yılında yayınlanan Devlet Yıllığı'nda polisin görevinin gelişen devlet anlayışına göre yalnız hırsız tutmak, katil yakalamak gibi basit olmaktan çıktığını, devletin kamu hizmetleri çoğaldıkça zabitanın da bu hizmetlerini iyi yürütmesi bakımından görevlerinin arttığını, ülkede sanayi, ticaretin, ziraatin, dışarı ile münasebetin gelişmesi ve genişlemesi alanlarında, işçi bakımından, millî paranın, memleket kredisinin korunması bakımından zabita için yeni yeni ödevler meydana getirdiğini belirtmekte ve zabitanızın bu çeşitli işleri başarabilecek hukuki ve teknik bilgilerle kuvvetlendirilmesinin ana davalarından birisi olduğu vurgulanmaktadır.⁵¹

Savaş başladığında Emniyet Genel Müdürü Ali Rıza Çevik idi. 17 Temmuz 1939'da göreve başlayan Çevik bu görevini 11.07.1941 tarihine kadar devam ettirmiş ve bu görevi kendisinden devralan Osman Sabri Adal ise bu görevi 3 Ağustos 1946 tarihine kadar sürdürmüştür⁵².

⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı, 1944–1945, s. 127.

⁵² Millî Şef döneminin ilk yıllarında⁽¹⁾ ve son yıllarında⁽²⁾ Emniyet Genel Müdürlüğü üst yönetim kadrosu ise şu isimlerden oluşuyordu:

Görevi	1940	1945
Emniyet Umum Müdürü	Ali Rıza Çevik	Osman Sabri Adal
Emn. Umum Müd. Muavini	Hulusi Evrimer	Kamuran Çuhruk
Emn. Umum Müd. Muavini	Halit Akalın	M. Ali Aydınçı
Teftiş Heyeti Reisi	Naci Akalın	Naci Akalın
Birinci Daire Reisi	Sabri Tamer	Salahattin A. Korkut
İkinci Daire Reisi	Arif Karan	S. Sırrı Ulusemre
Üçüncü Daire Reisi	Necip Kandemir	Halil Sunar
Dördüncü Daire Reisi		Dr. Mecit Günerdem
Ş.1. Müdürü	İhsan Sabri Çağlayangil ⁽³⁾	Cemal Gökten
Ş.2. Müdürü	Hasan Topçu	Halil Tufan
Ş.3. Müdürü	Mitad Oykuç	Süleyman Sargut
Ş.4. Müdürü	İzzeddin Eraydın	Fikri Oktar
Ş.5. Müdürü	Dr. Mecit Günerdem	Hüsnü Başkur
Ş.6. Müdürü	Hüsnü Başkır	Hikmet Kümbetlioğlu
Ş.7. Müdürü	Said Evsen	Necmettin Akaslanoğlu
Ş.8. Müdürü	Halil Sunar	Hayri İrdel
Hukuk İşleri Müdürü	A. Cavit Kobal	Haydar Soysal

4. Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu ve ‘Polis Devleti’ İddiaları

Polisin suç ve suçlu ile mücadelesinde en büyük yasal dayanağı olan 4 Temmuz 1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, bu dönemde polisle ilgi yapılan eleştirilerin en büyük kaynağı olmuştur. Millî Şef döneminin geniş kitleler üzerinde olumsuz etkiler bırakan ve tek parti yönetimine karşı iç muhalefetin ve hoşnutsuzluğun oluşmasında en önemli rolü oynayan bu kanunun 18. maddesi polise fevkalade yetkiler tanıyordu.⁵³ Daha Büyük Millet Meclisi görüşmeleri esnasında tartışmalara yol açan⁵⁴ bu madde “*Fevkalade hallerde ve devletin emniyet asayişini ve içtimai nizamı tehdit ve ihlal kabiliyetini haiz vaziyetlerde bu hal ve vaziyetleri ihdas edeceklerinden veya devamına müessir olacaklarından şüphe edilenleri, sebep ortadan kalkıncaya kadar, polis nezaret altına alabilir. Bu hal ve vaziyetlerin ve devamının takdir, en büyük mülkiye amirine ait olup, bu sebeplerden dolayı nezaret altına alınacaklar, en büyük mülkiye amirinin takdir ve emri ile, sebep ortadan kalkıncaya kadar, nezaret altında tutabilirler*”⁵⁵ demektedir. Bu maddenin verdiği yetkiden hareketle mülkî amirler serbest kalmalarını mahzurlu gördükleri ve em-

Önemli İşler Müdürü
Arşiv Müdürü
Yayın Basın Tetkik Müd.
Yayın Basın Tetkik Muav.
Emniyet Polis Müfettişi
Emniyet Polis Müfettişi
Polis Enstitüsü Müdürü

Tevfik Besim
Kenan Tuna
Nejat Saner
Haşim Enveri
Cem’i Duyan
İ. Cevdet Özgen
Dr. Salih Adil Başer

Ahmet Karay
Ahmet Sungusavar
Fahri Kemal Akarsun
Haşim Enveri Sevener
İhsan Güven
Sait Evsen
Şevket Ozanalp

(1) Okçabol, **a.g.e.**, s. 165.

(2) **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ**, 1944–1945, s. 128.

(3) Türk siyasî hayatının tanınmış simalarından olan eski Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, uzun süre Emniyet Teşkilatında üst düzey yöneticilik ve polis eğitim kurumlarında öğretmenlik yapmıştır. Arşiv müdürlüğünün kurucusu olan Çağlayangil, ilk memuriyet olarak 29.09.1931 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğünde göreve başlamış ve 28.10.1937 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk’ün de onayladığı üçlü kararname ile Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv Müdürlüğüne atanmıştır. Üç yıl bu görevi sürdüren Çağlayangil, 7.10.1942 tarihinde Bayramiç kaymakamlığına atanmış, 9.12. 1946 tarihinde tekrar Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Bkz.: **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl**, s. 35–37.

⁵³ Akandere, **a.g.e.**, s. 233.

⁵⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV. İçtima 3, Cilt 23, 24, 1932, s. 410.

⁵⁵ Alyot, **a.g.e.**, s. 800.

niyet ve asayiş bakımından şüpheli şahısları mahkeme kararı olmaksızın 3 aya kadar nezaret altında tutabiliyorlardı.

Mevcut Anayasa'ya aykırı hükümler taşımaya rağmen, Millî Şef yönetimi bu maddeyi oldukça sık olarak uygulamıştır. Bu durum ise Millî Şef yönetimine yapılan eleştirilerin en büyük nedenlerinden birisi olmuştur. Mehmet Ali Aybar, Anayasa'ya aykırı olarak nitelediği bu kanunu ve uygulamalarını ülkemizde Bastille rejiminin uygulanması olarak tanımlamıştır.⁵⁶

Millî Şef yönetiminin savaş yıllarında bu kanuna dayanarak yönetime muhalif olarak gördüğü kişileri, gazetecileri, yazarları, siyasetçileri takip ettirdiği, haklarında fişler, raporlar tanzim ettirdiği ileri sürülmüştür.⁵⁷ Bu dönemi “Polis Devleti” olarak niteleyen Zekeriya Sertel; amansız ve insafsız bir polis devletinin kurulduğunu, emniyet örgütünün genişletildiğini ve kuvvetlendirildiğini belirtmekte ve nefes almanın bile imkânsız hale geldiğini belirtmektedir.⁵⁸ Bu iddiaların yanı sıra Millî Şef döneminde haberleşme hürriyetinin ihlâl edildiği, kapılar ardında konuşmaların dinlendiği ve tanınmış siyasîlerin ardında hafiyeler dolaştırıldığı, şahsi evrak ve mektuplarının açıldığına dair iddialar dile getirilmiştir. Bu konuda sert eleştirilerde bulunan Samet Ağaoğlu, İnönü'yu, Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutabilmesinin bile kurtarmadığını, bunun polis rejimini uygulamasını kamufle eden bir durum olarak gördüğünü ileri sürmektedir.⁵⁹ Yine dönemin gazetecilerinden Bedii Faik, o dönemde görev yapan İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir'in kendisine söylediği “*seni pencereden aşağı atarım, sonra da intihar etti diye zabıt tutarım*” sözlerini İnönü'ye aktardığını, ancak adı geçen kişi hakkında

⁵⁶ Mehmet Ali Aybar, “Tadili Düşünülen Kanunlarımıza Dair: Bastille Rejimi yahut Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu”, **Vatan** (22.11.1945).

⁵⁷ Akandere, **a.g.e.**, s. 235. Gazeteci Soner Yalçın, bu dönemde başta Celal Bayar ve Adnan Menderes olmak üzere tüm muhalif siyasetçilerin polis tarafından takip edilip fişlendiğini ve her biri için ayrı ayrı dosya tutulduğunu ileri sürmektedir. Bkz. Soner Yalçın, “Ünlü Politikacıların İşte Polisteki Fişleri”, **Hürriyet**, (06.09.2009).

⁵⁸ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977, s. 23.

⁵⁹ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri**, Baha Matbaası, Ankara 1972, s. 118.

bir işlem yapılmadığını, aksine Emniyet Genel Müdürü olarak atan-
dığını söylemekte ve şu soruyu sormaktadır: “*Kimbilir kaç kişi atıl-
mıştır, bunu bu kadar rahatlıkla söylemesi merak uyandırıcıdır.*”⁶⁰

Millî Şef döneminde savaş gerekçe gösterilerek tavizsiz bir şekil-
de uygulanan Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, devrin aydınlarının,
gazetecilerinin ve bazı toplumsal kesimlerinin (solcu-komünist ve
sağcı-millîyetçi) tepki ve memnuniyetsizliğine yol açmış ve CHP’ye
karşı oluşan tepkinin önemli bir nedenini oluşturmuştur.

Polis devleti suçlamalarının bir diğer sebebi ise “Serseri ve Ma-
zannei Sû’ (kendisinden her zaman kötülük beklenen) Eşhas Hak-
kında Kanun” idi. 1909 yılında çıkarılan ve Cumhuriyet döneminde
de yürürlükte kalan bu kanun, polisin serseri olarak tanımlanan kişi-
lere daha fazla müdahalesini meşrulaştırıcı bir rol oynuyordu. Hatta
bu kanun polise mevcut diğer yasaların ötesinde hak ve yetkiler ta-
nyıyordu. Serseriler, Ceza Yasası’nın kabahatler için öngördüğü ceza-
lardan daha fazla cezaya çarptırılabilmekte ve bu cezalar temyiz edi-
lememekteydi. Polise arama ve tutuklama konusunda kısıtlamalar
getiren kanunların aksine serseriler yasasına göre polis daha serbest
hareket edebiliyordu. Örneğin bazı istisnaî haller dışında mesken ve
işyeri gibi kapalı yerlerde polisin gece arama yapması yasaklanmış-
ken, polis, nezareti altında bulunan şahısların oturdukları yerlerle ge-
celeyin herkesin girip çıkabileceği yerler yahut mahkûmların toplan-
ma veya sığınma veya suç ile elde edilen eşyayı saklama yerleri ve
yahut gizli kumar yerleri veya genelevler gibi polisçe bilinen yerler-
de “*gece gündüz arama yapabilir ve beraberinde herhangi bir kim-
seyi hazır bulundurmaya mecbur değildir.*”⁶¹ Yine serserinin hüviye-
tini gizlemek için kıyafetini değiştirmesi veya üzerinden suç unsuru
olacak eşya çıkması halinde, polise doktor nezaretinde serserilere

⁶⁰ Şükran Akpınar, **Millî Şef Dönemi’nde Babıâli’nin Varolma Mücadelesi ve Muhalif Bakışın Bedii Faik’in Yazılarından Tahlili**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2005), s. 152.

⁶¹ Alyot, **a.g.e.**,s. 429.

dayak atma yetkisi veriliyordu. Böylece polise yargılama ve cezalandırma hakkı da verilmiş oluyordu. Alyot 1947’de yazdığı kitabında haklı bir serzenişle “*Serseri ve Mazannei Sû’ Eşhas Hakkında Kanun*”dan başka, bu gün yürürlükte bulunan hiçbir kanunumuzda dayak cezası yoktur. Bu itibarla günün ceza telakilerine bu kadar aykırı olan bu cezanın bir an önce kaldırılmasının temenniye şayan” olduğunu belirtmektedir.⁶²

5. Millî Şef Döneminde İç Güvenliği Etkileyen Olaylar ve Uygulamalar

5.a. Siyasal Olaylar ve Akımlar:

İkinci Dünya Savaşı’nın doğurduğu olağanüstü durum ve Türkiye’nin savaşa girme ihtimali, doğal olarak yöneticileri siyasî akımların faaliyetlerini kısıtlamaya ve kontrol altında tutmaya yöneltmiştir. Bu nedenle, İslamcılık, Türkçülük ve Sosyalistlik yıkıcı akımlar sayılarak yasadışı tutulmuşlardır.⁶³

Bu dönemde sol akımların çok fazla sesini duyuramadığı, faaliyetlerinin çoğunu illegal olarak yürüttüğü bir dönemdir. Sol faaliyetler, kitlesel destekten yoksun olarak daha çok taban bulma ve yeraltında örgütlenme yolunda çaba sarfetmiş, ama bazen de mahkemelere intikal eden birçok olayda kamuoyunda yer almıştır. Türkiye o dönemde henüz sanayileşme atılımını gerçekleştirememiş bir ülke olmasından dolayı belirli bir işçi sınıfı doğmamıştı. Hem bu sebepten hem de yönetimin tavizsiz tutumundan dolayı, göze çarpan bir işçi hareketinden, toplu bir grev veya boykot olayından da bahsetmek oldukça zordur. 3 Mart 1328 (1920) tarihli Tecemmuat [Toplanma] kanuna göre, yol üzerinde gerek silahlı gerekse umumun huzur ve istirahatını bozacak surette silahsız olarak toplanmak yasaktı.⁶⁴ Savaşın getirdiği olağanüstü şartlar, yönetimi bu konuda aşırı duyarlı olmaya yö-

⁶² Alyot, a.g.e., s. 1033.

⁶³ Mete Tunçay, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Siyasal Düşünce Akımları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1926.

⁶⁴ Alyot, a.g.e., s. 1035.

neltiyordu. Örneğin, ekmek fiyatının 26 kuruştan 44 kuruşa çıkarılmasını şikâyet etmek üzere valiye giden bir grup fakir vatandaş, adliyeye sevk edilerek İçtimaatı Umumiye Kanunu'nun üçüncü maddesine tevfikan mahkûm edilmişlerdir.⁶⁵

Bu dönemde komünizm faaliyeti yürüten oluşumların içerisinde en örgütlüsü ve etkinlik sahibi olanı, gizli ve illegal olarak çalışan Türkiye Komünist Partisi (TKP) idi. TKP, İkinci Dünya Savaşı'na kadar fazla gelişme alanı bulamadığı için eylemlerini en aza indirgemiş, faaliyetlerini daha ziyade sanat, fikir hareketi olarak kamufle etmiş ve üniversite gençliği içerisinde dernekler aracılığı ile yan örgütler oluşturma gayreti şeklinde devam ettirmiştir.⁶⁶ Savaşla birlikte bütün üyeler kitle örgütlerine kaymaya, yasal basın organlarında yazı yazmaya teşvik edilmişlerdir. Ancak, Almanya'nın Rusya'ya karşı üstün durumda olması ve siyasî durum müsait olmadığından, savaşın ilk yıllarında da açık bir faaliyet yürütememiştir. Böylece, 1939–1942 yılları arasında pek büyük bir varlık gösteremeyen sol kesim, özellikle iktidar partisi CHP'ye ve Halk Evlerine sızmaya çalışmışlardır.⁶⁷ TKP'nin önde gelen ismi ve Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in yürüttüğü bu girişim, polis tarafından yakından takip edilmiştir.⁶⁸

Ancak TKP'nin bu girişimi başarılı olamayınca faaliyetlerini genelde üniversiteli aydınlar, öğrenci dernekleri ve birlikleri vasıtasıyla yürütme ve böylece gençlik arasında taban bulma faaliyetlerine girişildi.⁶⁹ Orduya sızma girişimlerinin yanı sıra öğretmenler arasında propaganda ve adam kazanma faaliyetlerine de hız verildi.⁷⁰

⁶⁵ Fikret Toksöz, "Dernekler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 373.

⁶⁶ *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri*, Ankara, Yüksek Öğretim Kurumu, 1985, s. 83–84.

⁶⁷ Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Hareketler (1910–1960)*, Ankara, [y.y.], 1967, s. 501.

⁶⁸ *Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi (E.G.M.A.)*, Emniyet Umum Müdürlüğü H.S. Müdürü imzası ile Ş.1 Müdürlüğüne gönderilen 6.2.1941 tarih ve 1024 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12253-28.

⁶⁹ *E.G.M.A.*, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün İçişleri Bakanlığına gönderdiği 8.1.1947 tarih ve 430 sayılı yazı. Arşiv Dosya No: 12421, s. 1.

⁷⁰ Orkun, *a.g.m.*, s. 159.

Komünistlerin bu faaliyetlerinin önüne geçmek için hükümet çeşitli tedbirler almıştır. Örneğin, Stalin'in hayatına ait resimler bulundurması ve komünizm propagandası yapması sebebiyle bir derginin⁷¹ ve Moskova'da basılmış olan 'Komünist Bolşevik Partisi'nin Umumi Tarihi' adlı kitabın⁷² yurda sokulması ve dağıtılması Bakanlar Kurulu tarafından yasaklanmıştır. Polis de gençlik kesimine yönelik yürütülen komünist faaliyetlere karşı yoğun bir şekilde mücadele etmiştir. Örneğin, 1941 yılında Trabzon'da lise öğrencileri arasında komünizm propagandası yapan Zihni Anadol adındaki şahıs, polis tarafından yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir.⁷³

TKP, 1942 yılında legal yayına önem vermeye başladı ve "Yurt ve Dünya Dergisi"ni yayınlanmaya başladı. Ankara ve çevresindeki sol akımlar özellikle bu dergi etrafında toplandılar. Bu faaliyetlerde, Muzafer Şerif Başoğlu, Behice Boran ve arkadaşları üniversitede aşırı solun aktif öncülüğünü yapıyorlar, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav daha mutedil ve bağımsız bir şekilde onları takip ediyordu.⁷⁴

Bu arada TKP'nin yayınladığı bir diğer dergi olan ve polise göre "münevver gençler arasında bir sol hareket yaratmak maksadıyla çıkarılan "Yeni Edebiyat" dergisi, Marksist dergilerden birisiydi.⁷⁵ Bu dergi 15 Kasım 1941'de sıkıyönetimce kapatıldı, yöneticileri tutuklandı.

Bu yıllarda yürütülen propaganda faaliyetleri sonucu hemen her yerde 'sol' egemenliğini kurmuş, sol akımlar özellikle Ankara ve İstanbul çevrelerinde gelişip yayılmaya başlamıştır. İstanbul çevresindeki solcu kesim başta Sertellerin çıkardığı Tan Gazetesi etrafında toplanarak faaliyet göstermişlerdir.

⁷¹ B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 6.5.1940 - 2/13395, Arşiv Dosya No: 85-71.

⁷² B.C.A., Belge Tarih ve Sayısı: 25.7.1941 - 2/16270, Arşiv Dosya No: 86-395, Fon Kodu: 30..18.1.2., Yer No: 95.64..15.

⁷³ Eyüp Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 353.

⁷⁴ Aclan Sayılğan, **İnkâr Fırtınası**, İstanbul, Ülke Yayınları, 1962, ss. 24-25.

⁷⁵ E.G.M.A., İstanbul Emniyet Müdürlüğüne İçişleri Bakanı Şükrü Sökmenşüer'e yazılan 8.1.1947 tarih ve 430 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12421-2.A.14.

1942 sonları ile 1943 yılında TKP Cephe politikasına hız vermiştir. Değmer'in liderliğinde TKP'nin 1939'dan 1944 ve 1944'ten 1946'ya kadar süregelen faaliyetleri içinde Cephe çalışmaları, savaşın aldığı istikametlere göre ayarlandı ve genelde Sovyetler Birliği'nden yana bir tutum izlendi. 1943 yılından itibaren TKP, Reşat Fuat Baraner yönetiminde planlı ve yoğun bir yeraltı faaliyeti başladı.⁷⁶

Üniversite hocaları, öğretmenler ve aydın kesim üzerinde yürütülen faaliyetlerin yanı sıra, sağlam bir noktadan hareket etmek isteyen TKP kendisine dayanacak bir işçi sınıfı bulamayınca⁷⁷ dikkatlerini orduya çevirmişti. Ancak Yedek Subay okulunda öğrenci olan Ziya Nur Erün'ün 12 Şubat 1944 günü parti bildirisıyla yatakhane de yakalanması ve 12 Mart 1944 günü, Yedek Subay okulu öğrencisi Necdet Işıksel'in, cebine konulan bir komünist beyannameyi Okul Komutanlığı'na ihbar etmesiyle 1944 tevkifatı başlandı. Reşat Fuat Baraner'in hücre teşkilatına mensup on biri askerî şahıs olmak üzere, 64 kişi tutuklandı. 8 Mart 1944 tarihinde İstanbul'da bir lisede beş öğretmen komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle gözaltına alındı. 28 Mart'ta ise Ankara'da, Karabük'te ve İstanbul'da komünist hücreler açığa çıkarılarak aralarında Suad Derviş'in de bulunduğu bazı komünistler gözaltına alındı. Böylece 1944 yılı TKP'ye karşı operasyonların başladığı yıl oldu. Ankara 2 no'lu Askeri Mahkemesinde görülen davada, Reşat Fuat dokuz yıla, Suat Derviş de sekiz aya hüküm giydiler.⁷⁸ 1944 tutuklamaları, TKP'yi derinden etkiledi ve yeni tedbir ve kararlar almaya sevk etti.⁷⁹ Polisin bu faaliyetlerde

⁷⁶ Kazım Alöç, "Türkiye'de Komünizm ve Irkçılık, İfşa Ediyorum", Yazı dizisi, **Yeni Gazete** (13.4.1967).

⁷⁷ Savaşın getirdiği şartlar ve MKK uygulaması, savaş boyunca ülkede işçi hareketine ve işçi örgütlenmesine fazla imkân tanımamış, bu nedenle 1944 yılının sonuna kadar Türkiye'de hiçbir grev yapılmamıştır. Bu konudaki en ufak kıpırdanmalar bile cezalandırılmıştır. Örneğin izinsiz olarak ve mazeretsiz askeri fabrikadaki işini terk eden işçilere 60-70 TL para cezası verilmiştir. **Ulus** (11.11.1942).

⁷⁸ **E.G.M.A.**, 16.04.1945 Tarihli Belge, Arşiv Dosya No: 12422/35.

⁷⁹ Muammer Taylak, **Saltanat, 2. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyette Öğrenci Hareketleri**, Ankara, 1969, s. 170.

bulunan kişilerin yakalanması ve örgütlenmelerinin ortaya çıkarılmasında yoğun bir mesai harcadığı anlaşılmaktadır.⁸⁰

Bu döneme damgasını vuran en büyük siyasal gelişme, kamuoyunda Irkçılık-Türkçülük-Turancılık Davası olarak yer alan olaylar zinciridir. 1943 yılında sol kesimin Faris Erkman'ın imzasıyla yayınladığı 'En Büyük Tehlike' adlı broşürle Türkçüleri, ırkçı ve Turancı olmakla ve Kemalizm'e cephe almakla suçlaması, Türkçü akımları kamuoyunda tartışmaya açtı. Buna mukabil Hüseyin Nihal Atsız, Orhun Dergisi'nde devrin hükümetini şiddetle eleştiren iki açık mektup yayınladı. Bu mektuplar başta Ankara ve İstanbul olmak üzere yurdun birçok yerinde komünizm aleyhinde hareketlerin başlamasına sebep oldu. Dönemin sol görüşlü yazarlarından Sabahattin Ali, bu mektuplarda kendisine 'vatan haini' denildiği gerekçesiyle Nihal Atsız aleyhinde dava açtı. 26 Nisan 1944 günü yapılan ve gergin geçen ilk duruşmadan sonra karar ikinci duruşmanın yapılacağı 3 Mayıs 1944 tarihine kaldı. Dava başlamadan önce adliye önünde ve koridorunda toplanan birçok insanın, sloganlar atarak yürüyüşe geçti. Bunun üzerine polis göstericilere sert bir şekilde müdahale etti ve birçok kişi gözaltına alındı. Davanın bitmesinden sonra Türkiye'nin her yanında birçok Türkçü tutuklandı ve Türkçü bilinen birçok kişinin üstleri, evleri, işyerleri aranmaya başlandı. Bu sırada Emniyet Genel Müdürlüğü de bir tahkikat başlattı. Hazırlanan tahkikat raporunda ırkçılık-Turancılık yaptıkları öne sürülen 47 kişilik bir isim listesi hazırlandı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderilen bu raporda Türkçüler, vatan haini ve devlet nizamını yıkmak isteyen kişiler olarak nitelendiriliyordu. Tutuklanan 23 sanık yaklaşık 3 ay gibi uzun bir gözaltından sonra, gizli cemiyet kurmak, nizam düşmanlığı yapmak ve hükümeti devirmek gibi bir takım isnatlarla mahkemeye sevk edildiler. Bu olaylardan sonra özellikle üniversite gençliği arasındaki kutuplaşma ve sürtüşmeler yaşanmaya başlanmıştır. Tutuklamaların ardından "*solcu talebeler arasında memnuniyet duyanlar, birbirlerinin yanından geçerken bu memnuniyetlerini sağcı*

⁸⁰ Şahin, *İz Birakan Polisler*, s. 198, 379, 572.

diye tanımladıkları talebeye ihsas” ettirmeye, hatta bu öğrencilere tehditkâr mektuplar göndermeye başlamışlardır.⁸¹

Gözaltına alınan hemen hemen bütün sanıklar, gözaltı süresince çok zor günler geçirdiklerini, işkence gördüklerini,⁸² İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nün Sansaryan Han’daki merkez binasında bulunan ve tabutluk denilen tek kişilik hücrelerde günlerce aç, susuz ve uykusuz bırakılarak ifade vermeye zorlandıklarını, son derece çirkin ve ağır işkencelere maruz kaldıklarını,⁸³ silah zoruyla ifadelerinin alındığını⁸⁴ iddia ettiler. Sorgulamaları yapan savcı Kâzım Alöç’ün yardımcılığını yapan, İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir ile Ankara’dan gönderilen Emniyet Genel Müdür yardımcısı Kamuran Çuhruk, işkence ve tabutluk suçlamalarına muhatap olan isimlerdi.⁸⁵ 29 Mart 1945 tarihinde sona eren mahkemede Irkçılık-Türkçülük-Turancılık Davası’nda yargılan sanıklara verilen cezalar,⁸⁶ Askeri Yargıtay tarafından bozulmuş ve 1947 yılında sanıkların hepsi beraat etmişlerdir.

Millî Şef döneminde polisin tavizsiz bir tavır takındığı siyasal akımlardan bir diğeri ise laiklik karşıtı grupların faaliyetleri idi. Bunlardan güvenlik güçlerinin en çok takip ettiği konulardan birisi Türkçe ezan uygulamasıydı.⁸⁷ 1932 yılında fiili olarak uygulamaya başla-

⁸¹ E.G.M.A., İstanbul Valisi’nin Dahiliye Vekaletine gönderdiği 15.7.1944 tarih ve 3-3759/15585 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12948.

⁸² Türkkan, a.g.e., s. 32.

⁸³ Türkeş, a.g.e., ss. 58-60; Türkkan, a.g.e., s. 34-35.

⁸⁴ E.G.M.A., İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir’in Emniyet Genel Müdürlüğü’ne gönderdiği 27 Ağustos 1946 tarih ve 19407/13914 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11243-89. Türkeş de Çuhruk’un tabanca zoruyla ifade aldığını söylemektedir. Bkz.: Türkeş, a.g.e., s. 47.

⁸⁵ Goloğlu, a.g.e., s. 253. Sanıklara işkence yapıldığı iddiaları, Devlet Şurası tarafından incelenmiş, sorumlular hakkında lüzumu muhakeme kararı alınmış, ancak 1950 yılında çıkarılan Af Kanunu ile dava düşmüştür. Bkz.: Cemil Koçak, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, s. 229.

⁸⁶ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11243-89. İstanbul Valiliğinin, Emniyet Umum Müdürlüğü’ne gönderdiği 29.3.1945 tarih ve 6013/4558 sayılı yazının bir örneğinde sanıkların aldıkları cezalar tek tek sayılmaktadır.

⁸⁷ Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Ali Dikici, “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 5/2006, Sayı: 10, İstanbul Üniversitesi AİİTE Yayını, İstanbul, s. 77-104.

yan bu uygulama sırasında, yasağa rağmen, ezanı Arapça okumakta ısrar edenler olduğu görülmektedir. Ancak bu konuda tavizsiz bir politika güdülmüş ve yasak katı bir şekilde uygulanmıştır. Bu çerçevede yasağa karşı gelen birçok insan tutuklanarak muhtelif cezalara çarptırılmıştır. Örneğin, Silivri Kazası'nın Seymen Köyü'nde ziraat memuru Behçet, Arapça kamet getirmekten 1 gün hapis cezasına çarptırılmıştır.⁸⁸ Yozgat'ın Boğazlıyan kazasında Büyük camiinde Bayram namazında Arapça tekbir getiren Ali Gence'nin kastı olmayıp yanlışlık neticesi okuduğuna kanaat getirilerek takibat icrasına mahal olmadığına karar verilmiştir.⁸⁹

1941 yılına kadar Arapça ezan okuyanlara verilecek cezalar konusunda yasal boşluktan dolayı bir belirsizlik yaşanmıştır. Bu konuda Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerinde Arapça ezan-kamet okuma iddiasıyla savcılığa sevk edilen birçok insanın, farklı farklı cezalara çarptırıldıkları veya hiç ceza almadan beraat ettikleri görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genelgesine rağmen Arapça ezan okumakta ısrar edenlere; çeşitli cezalar verildi. Buna karşın, Gümüşhane Cumhuriyet Müddeiumumîsi 1938 yılında “*Arapça ezan okuma fiiline kanunen bir ceza tayin edilmemiş olup, Türk Ceza Kanunu'nun birinci maddesi mucibince kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil cezalandırılmayacağından bahisle takibata mahal olmadığına*”⁹⁰ karar vermiştir. Ayrıca, Arapça ezan okumaktan dolayı ceza alanlarla ilgili kararlar Yargıtay tarafından da birkaç defa bozulmuştur.⁹¹

Arapça ezan yasağına uymayanlara verilecek cezalar konusundaki yasal boşluktan doğan sorunlar giderek artınca Arapça ezan okuyanla-

⁸⁸ E.G.M.A. D.13217-111, K.23756; İstanbul Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 14.2.1939 tarih ve 2431/2664 sayılı yazı.

⁸⁹ E.G.M.A. D.13217-118, K.24949; Yozgat Valisi Fevzi Gürelden imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 26.3.1940 tarih ve 523 sayılı yazı.

⁹⁰ E.G.M.A. D.13217-17, K.3111; Gümüşhane Cumhuriyet Müddeiumumîsi Hayri Ertürk (5986)'nın Emniyet Komiserliğine gönderdiği bilatar tarih ve 1103 sayılı cevabi yazı.

⁹¹ İsmet Bozdağ, *Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat: Celal Bayar*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 108.

rın cezalandırılması için bir yasa çıkarılması gündeme geldi. 1941 yılına kadar Arapça ezan ve kamet okumaya devam edenler “kamu düzenini sağlamaya yönelik emirlere aykırılık” suçundan cezalandırılıyordu. Refik Saydam hükümetinin TBMM’ye sevk ettiği Türk Ceza Kanunu değişikliği, Arapça ezan okuyanlara üç aya kadar hafif hapis, on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezası öngörüyordu. Kanun değişikliği, 23 Mayıs 1941 günü Meclis’te görüşülmeye başladı. Görüşmeler esnasında Meclis’te tartışmalar yaşandı. Laiklik ve millîyetçilik üzerinde yoğunlaşan tartışmalarda “Arapça ezan okuyanların” değil, “Türkçe ezan okumayanların” cezalandırılması istendi. Ancak bu görüşmelerden sonra yasa hükümetin istediği şekilde çıktı. 2 Haziran 1941 tarihinde 4055 sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanunla Türk Ceza Kanunu’nun 526’ıncı maddesinin ikinci fıkrasına eklenen “Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar”⁹² hükmüyle cezaî bir yaptırım getirildi. Buna göre görev dışı dâhil herhangi bir yerde, Arapça ezan okuyanlar da cezalandırılacaktı.

Ancak tüm yaptırımlara karşın, yasağın çiğnenmesi devam etmiş, özellikle güvenlik güçlerinin ulaşmakta zorluk çektiği yerlerde Arapça ezan okunmaya devam etmiştir. Örneğin 1945 yılında doğu illerinde teftiş yapan bir polis müfettişi, Bingöl’de köylerde hâlâ Arapça ezan okunmaya devam edildiğini söylemektedir.⁹³ Benzer bir durum, dönemin bir tanığı tarafından “Köyde eski Türkçe [Arapça] ezan okurlardı. Böyle Allahüekber, Allahüekber... Eski Türkçe ezan okumak yasaktı o zamanlar. Ezan zamanı, candarmalar (sic.) gelirdi, ki bakalım bunlar nasıl okuyorlar ezanı diye. Candarmaları gördükleri zaman bizimkiler yeni ezanları okurlardı, ‘Tanrı uludur, Tanrı uludur’ diye”⁹⁴ şeklinde dile getirilmektedir.

⁹² **TBMM Kavanin Mecmuası**, Devre VI, İçtima: 2, 1 Teşrinisani 1941, Cilt: 22, s. 721; Gotthard Jaeschke, **Yeni Türkiye’de İslamcılık**, (çev. Hayrullah Örs), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972, s. 110.

⁹³ **E.G.M.A.** D.11215-1, K.56857; Emniyet Polis Müfettişi Ziya Oral tarafından Dâhiliye Vekâletine gönderilen 8.5.1945 tarih ve 231 sayılı yazı.

⁹⁴ Tarihe Bin Canlı Tanık, “Taş taşta değmeyince duvar olmaz”, İçimizden Biri Ahmet Kaya, **Milliyet-Pazar** (10.8.2004).

Cemaat ve cami görevlilerinin Türkçe ezan okuma hususunda, ilginç kaçamak yollara başvurdukları görülmektedir. Ezanın çocuk ve akıl hastalarına okutturulması, ezanın Türkçe olarak yüksek sesle okutulmasından sonra Arapça'sının hafif bir sesle okutulması veya görevli olmayan kişilere Arapça'sının okutulması başvuru bu yollar arasındaydı. Polis kayıtlarında Arapça ezan yasağını çiğnemekten dolayı yakalananlar arasında çok sayıda akli dengesi bozuk vatandaşın bulunması bu kaçamak yolların sıklıkla uygulandığını göstermektedir. Örneğin Karamürsel'in Ayazma köyünden Boşnak asıllı Bekir (Duran) Çarşı camiiinde Arapça ezan okumaktan dolayı adliyeye sevk edilmiş, ancak cezaî ehliyeti olmadığından serbest bırakılmış, adı geçen şahsın yine Arapça Ezan okumaya devam etmesi üzerine 9.1.1939'da Bakırköy [Ruh ve Sinir Hastalıkları] Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Arapça ezan okumaktan dolayı adliyeye sevk edilen Yusufeli kazasından soyadı olmayan Hüseyin, 'şuur bulanıklığı' olduğu doktor raporuyla tespit edilerek serbest bırakılmıştır.⁹⁵ Benzer şekilde, 27.2.1939 tarihinde Yeni Foça kazasında camide kimsenin olmadığı sırada, Kâzım adında bir şahıs Arapça ezan okurken yakalanmış, ancak sanığın Bahriye yüzbaşısı iken akıl hastalığından emekliye ayrılmış bir deli olduğu anlaşıldığından serbest bırakılmıştır.⁹⁶ Arapça ezan okuyan çocuklar ve akıl hastaları cezaî ehliyetleri olmadığından yakalandıklarında bir işlem yapılamıyor, böylece yasak delinmiş oluyordu.

18 Temmuz 1945 tarihinde Millî Kalkınma Partisi'nin kuruluşuyla başlayan çok partili hayatla birlikte Türkçe ezan ve diğer uygulamalara karşı girişilen hareketler hemen bütün toplum katmanlarına yayılmaya başladı.⁹⁷ 1946 yılında ezanın Türkçe okunması açıktan eleştirilmeye başlandı ve yasağa karşı gelmeler devam etti. Adalet Bakanı Fuat Sirmen'in bir bildirisine göre 1947 yılında Arapça ezan

⁹⁵ E.G.M.A. D.13217-50, K.26884; Çoruh Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 29.8.1938 tarih ve 1495/1598 sayılı yazı.

⁹⁶ E.G.M.A. D.13217-147, K.26562; İzmir Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 28.2.1938 tarih ve 286/2 sayılı yazı.

⁹⁷ Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı**, Baha Matbaası, İstanbul, 1962, s. 191.

okumak suçundan 29 kişi tutuklandı.⁹⁸ Özellikle M. Kemal Pilavoğlu şeyhliğindeki Ticaniler bu işin öncülüğünü yapıyordu. Tarikat mensupları, resmi zevatın bulunduğu ortamlarda ezanı Arapça olarak okuyor ve bu yasağa kendilerince direniyorlardı. Arapça ezan eylemcisi Ticaniler değişik ortamlarda da, örneğin bir millî maçta Dolmabahçe Stadı'nda, Ankara valisinin huzurunda ve ülkenin değişik şehirlerinde, Arapça ezan okuma eylemi yapıyorlardı. Bu grup üyeleri en çarpıcı eylemlerini, 4 Şubat 1949 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclis'i'nde gerçekleştirdiler. Meclis müzakerelerinin devam ettiği bir sırada dinleyici locasında bulunan tarikat mensubu iki kişi ayağa kalkıp yüksek sesle Arapça ezan okuyarak yasağı protesto etti.⁹⁹ Dış basına da yansıyan bu olayı, gazeteler “görülmemiş hadise”¹⁰⁰ olarak yorumladılar. 18 yıl aralıksız süren¹⁰¹ Arapça Ezan ve kamet yasağı, 1950 yılında Adnan Menderes Hükümeti tarafından çıkarılan 5665 sayılı yasayla kaldırıldı.

Bu yasağın uygulanması ve ihlal edenlerin yakalanmasında güvenlik kuvvetlerine özellikle de jandarmaya çok iş düşmüştür. Emniyet arşivlerinde mevcut belgelerde, bu yasağın uygulanması konusunda birçok vatandaşın büyük bir duyarlılıkla derhal güvenlik kuvvetlerine haber verdikleri ve güvenlik kuvvetlerinin de bu tür ihbarları derhal değerlendirerek, yasağı çiğneyen şahıslar hakkında gerekli yasal işlemleri başlattıkları anlaşılmaktadır.

Millî Şef dönemi, diğer siyasî akımlarda¹⁰² olduğu gibi İslamcı

⁹⁸ Jaeschke, **Yeni Türkiye’de İslamcılık**, s. 110.

⁹⁹ “Meclis’te garip bir vaka. İki adam bağıra bağıra Arapça ezan okumaya başladılar.” **Hürriyet** (05.02.1949)

¹⁰⁰ 5 Şubat 1949 tarihinde Cumhuriyet, Milliyet, Kader gibi gazeteler olayı manşetten verdiler. Eylemi gerçekleştiren Muhittin Ertuğrul ve Osman Yasin adlı şahısların daha önceleri çeşitli kereler Arapça ezan okumak suçundan mahkum oldukları anlaşıldı. Her iki şahıs hakkında da soruşturma açıldı.

¹⁰¹ **Altan Öymen anılarında, Türkçe ezan deneyiminin öyküsünü ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bkz. Altan Öymen, Değişim Yılları, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004, s. 483–496.**

¹⁰² Bu dönemde polis tarafından komünizm “en mühim ve en korkunç mızur cereyan” olarak görülmektedir. Bkz. Hüseyin Namık Orkun, “Nazmi Serim, İstihbarat-II: İç İstih-

akımlar üzerinde sıkı bir takibin yaşandığı, örgütlenme yollarının kapatıldığı ve yasaların tavizsiz şekilde uygulandığı bir dönemdir. Polisler arasında her ne kadar “*Türkiye’de yaşayan on sekiz milyon halk içinde muzur (sic.) cereyanlar peşinde koşanlar ve bu cereyanlara tabi olanlar yoktur, denebilir (...)* Zaman zaman halkın dinî hislerinden istifadeye kalkan şahıslara şurada burada tesadüf edilse de, bu nevi şahıslar eski yani ihtiyar nesil arasında olduğundan bunları zaman kendiliğinden silip süpürecek”¹⁰³ diye düşünenler varsa da, devrim kanunlarına ve laiklik uygulamalarına aykırı faaliyetler güvenlik kuvvetlerince çok sıkı bir şekilde takip edilmiştir.¹⁰⁴ Gerek Cumhuriyetin ilanından itibaren gerekse Millî Şef döneminde sıkı bir şekilde takip edilen bu uygulama ve çağdaşlaşma programı, “*toplumun gelenekçi kesimlerini oldukça tedirgin etmiştir.*”¹⁰⁵ Bu nedenle devrim kanunları ve çağdaşlaşma yolunda atılan adımları korumak amacıyla Millî Şef döneminde yapılan uygulamalar, İslâmcı kesim tarafından bir “*zulüm ve yıkılış*”¹⁰⁶ hareketi ve bu dönem “*mukaddeslerin can çektiği*”¹⁰⁷ bir devir olarak algılanmıştır.

1926 yılında çıkarılan Türk Ceza Kanununun (T.C.K.) 163. maddesi dini siyaset aracı olarak kullanma eyleminin yanı sıra devlet düzenini değiştirmek için dinî cemiyet kurmayı da yasaklıyordu. Özellikle laiklik karşıtı olarak görülen hareketleri cezalandırmak için bu mad-

barat”, Kitap incelemesi, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 14-325 (1 Mayıs 1941), s. 158. Bunun yanı sıra İslamcılık ve Irkçılık istemeyen siyasî hareketlerdi. Necmettin Sadak, 17 Mayıs 1944 tarihli Akşam Gazetesindeki yazısında bu akımlarla ilgili “Gençliği tarih, coğrafya ve siyasete ters düşen İslamcılık, Turancılık ve Irkçılığa karşı koruyalım!” uyarısını yapmaktadır. Bkz. Gotthard Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938–1945)**, (Çev. Gülayşe Koçak), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 99.

¹⁰³ Hüseyin Namık Orkun, “Nazmi Serim, İstihbarat-II: İç İstihbarat”, s. 156-157. Kitabın yazarı Nazmi Serim bu dönemde Ankara Polis Enstitüsü’nde Haberalma ve Detektiflik öğretmenliği yapmaktadır.

¹⁰⁴ Tunçay, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Siyasal Düşünce Akımları”, s. 1926.

¹⁰⁵ Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945–71”, içinde **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 114.

¹⁰⁶ **Hakikat Dergisi**, Başyazı, Sayı: 109 (Ekim 2002), (Çevrimiçi), <http://www.hakikat.com/dergi/109/bsyz10902.html>, 11.04.2004.

¹⁰⁷ Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 101.

de hükümleri yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra T.C.K.'nın 241, 242 ve 313. maddeleri siyasî alandaki bazı dinî faaliyetlere getirilen yasakları ve uygulanacak cezaları düzenleyen diğer maddelerdi.

Ancak, Millî Şef dönemindeki bütün sıkı ve tavizsiz uygulamalara, bu yasal yaptırımlara rağmen, devrim kanunlarına ve laiklik uygulamalarına karşı çıkan kesim, faaliyetlerini bu dönemde alttan alta, gizlice devam ettirmiş ve özellikle kırsal kesimde yürütülen faaliyetlerle geniş bir taraftar kitlesi toplamışlardır. Etkileri günümüze kadar devam edecek olan bazı İslamî oluşumlar ve tarikatlar bu dönemde, kendilerini tanımlama, tekrar kamusal alana çıkma ve sonraki yıllarda ortaya çıkacak muhalefet hareketlerinin tabanını oluşturma çabalarına girişmişlerdir. Alınan tedbirler sonucu devlet kademelerinde yer bulamayan bu kesim, gerçekleştirilen devrimlere karşı olan tepkilerini kendilerini fazla açığa çıkarmadan tarikatlar ve çeşitli gruplar vasıtasıyla yürütmüşlerdir.

Atatürk devrimleriyle tekke ve zaviyelerin kapatılıp tarikatların yasaklanmasına rağmen, bu dönemde faaliyetlerini gizli gizli devam ettiren bazı tarikatlar ve gruplar yine polis tarafından sıkı bir şekilde takip altına alınmıştır. Said Nursî'ye bağlı Nurcular, Süleyman Hilmi Tunahan'ın önderliğini yaptığı Süleymancılar ile Kemal Pilavoğlu'nun başını çektiği Ticaniler, en çok adından söz ettiren ve polisin yakından takip ettiği gruplardı. Bu akımların liderleri ve mensupları birçok defa mahkûm oldu, sürgünlere gönderildi ve güvenlik güçlerinin gündeminden düşmedi. Özellikle 1943 yılı, adı geçen bu tarikatlarla ve İslamcı akımlara karşı yönetimin somut bir mücadele başlattığı ve tutuklamaların başladığı bir yıl oldu.

Bu akımların içerisinde Tek Parti yönetimini en çok uğraştıran Nurculuk akımı idi. Bu akımın kurucusu ve 'üstadı' Said-i Nursî ya da Bediüzzaman diye anılan bir kişi, bu dönemde devletin yakın takibi sonucu çok fazla faaliyet alanı bulamadı. Ancak, sürgün olarak gönderildiği yerlerde ve hapishanelerde kaleme aldığı Risalelerle bağlılarına ulaşmayı başardı ve geniş bir halk kitlesini etkisine aldı.

Kendilerine Nur talebeleri, Nur şakirtleri adını veren bağlıları bu dönemde çok hummalı bir çabaya girişerek risaleleri geniş bir halk tabanına ulaştırmayı başardılar. Said-i Nursî'nin kendi ifadelerinden hedeflediği kitleler hakkında bilgi edinmek mümkündür: “Türkiye’de yarım milyon şakirdim var (...) Bilhassa üniversiteli gençlerden şakirt kazanmak istiyorum”.¹⁰⁸ Bu haliyle Nurculuk, polisin en çok takip altına aldığı ve hareketlerine fazla müsaade etmediği bir akım olmuştur.

Cumhuriyet döneminde birçok kez hapis cezasına mahkûm olan Said-i Nursî ve arkadaşlarının ikinci mahkûmiyetleri de İkinci Dünya Savaşı yıllarında oldu. 1934 yılındaki Eskişehir mahkûmiyetinden sonra Said-i Nursî, 1936 yılında Kastamonu’ya sürüldü. İkinci Dünya Savaşı başladığında Kastamonu’da sürgün tutulan Said-i Nursî bir karakolun tam karşısındaki bir evde 8 yıl göz hapsinde tutuldu. 20 Eylül 1943 tarihinde Said Nursî tutuklanarak polis nezaretinde Denizli hapishanesine sevk edildi. Hakkında tekrar dava açılıp, Isparta, Kastamonu ve diğer muhtelif beldelerden toplanan 126 talebesiyle birlikte Denizli Ağır Ceza Mahkemesine sevk edilen Said-i Nursî’ye isnat edilen suç, “gizli cemiyet kurmak, halkı rejim aleyhine tahrik etmek, inkılâpları temelinden yıkma teşebbüsü, Mustafa Kemal hakkında ‘Deccal’ ve ‘Din Yıkıcısı’ gibi tabirler kullanmak.”¹⁰⁹tı. Mahkeme 15 Haziran 1944 tarihinde beraat kararı verdi. Yaklaşık dokuz ay hapiste kalan Said Nursî ve talebelerinden bir kısmı, beraat kararı üzerine tahliye edildi. Ancak, Said Nursî, Denizli’de iki ay kaldıktan sonra, Afyon’un Emirdağ kazasında ikâmete mecbur edildi ve Ağustos 1944’te devamlı gözetim altında tutulduğu bir eve yerleşti. Said Nursî’nin takip ve mahkûmiyetleri İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda da devam edip birkaç defa daha hapis ve sürgün cezasına çarptırıldı.

¹⁰⁸ İlhami Soysal, “Mezhepler Tarikatlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: V, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1368.

¹⁰⁹ Necip Fazıl Kısakürek, **Son Devrin Din Mazlumları**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1997, s. 229.

Nurculuk gibi bu dönemde örgütlenme aşamasını yaşayan ve sıkı bir takip altında olan bir diğer İslamcı hareket ise Süleymancılıktı. Çocuklara ve gençlere Kur'an öğretmeyi faaliyet alanı olarak seçen ve kadrolaşmaya büyük önem veren Süleymancılık, tespit ettiği ekonomik ve politik amaçlar doğrultusunda faaliyet yürüten bir akımdır. Yoğun olarak açtıkları Kur'an kursları vasıtasıyla faaliyetlerini sürdüren bu akım mensupları, Arapça eğitim ve Kur'an-ı Kerim öğretiminin ardından rabıta esasına dayalı bir tarikat eğitimi yapmaktadırlar. Bu akımın kurucusu Silistreli Süleyman Hilmi Tunahan'dır.

Süleyman Hilmi Tunahan 1939 yılında laiklik aleyhinde propaganda yapmaktan mahkemeye çıkarıldı, ancak beraat etti. Tunahan'ın ilk tevkif edilmesi 1943 yılında oldu. Tunahan ve arkadaşları laikliğe aykırı faaliyetlerinden dolayı yakınlarıyla birlikte İstanbul Birinci Şube Müdürlüğü'nde sorguya alındılar. 3 gün devam eden sorguları sırasında tabutluk denilen sorgu odalarında tutulan Tunahan ve yakınları, Birinci Ağır Ceza Mahkemesince suçsuz bulunarak beraat ettiler. Tunahan ve arkadaşları 1944 yılında tekrar yine aynı suçlamalarla tabutluklarda sorguya alındılar ve yine mahkeme tarafından beraat ettirildiler.¹¹⁰

1943 yılında tutuklanan bir diğer kişi ise Nakşibendî Tarikatı şeyhlerinden Abdülhakim Arvasî'dir. Örfi İdare emriyle Eyüp Camii yakınlarındaki dergâhından alınarak, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şubeye götürülen Arvasî'nin, İstanbul dışına sürgün edilmesine karar verildi. Arvasî İzmir'e, beraberindeki 24 kişi muhtelif yerlere sürgün edildi. Arvasî bir müddet Meserret Oteli'nde, sonra da bir evde polis nezaretinde kaldı. Bir süre sonra Ankara'ya nakledilen Arvasî, 27 Kasım 1943 tarihinde orada vefat ederek Bağlum ilçesine defnedildi.¹¹¹

Güvenlik güçlerini en çok uğraştıran bir diğer dinî grup ise Tica-nî tarikatına mensup kişilerdi. Kemal Pilavoğlu adında birinin yönet-

¹¹⁰ Soysal, **a.g.m.**, s. 1371.

¹¹¹ Kısakürek, **a.g.e.**, s. 322.

tiği bu tarikat mensupları ellerine geçirdikleri çekiçlerle Atatürk heykellerine saldırıyor, huzursuzluk çıkartıyorlardı. Pilavoğlu ilk kez 1943’de, tarikat faaliyetleri suçundan 24 müridiyle beraber mahkemeye verildi ise de, kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. Ancak Cumhuriyet’in temel laik prensiplerini reddeden, Türkiye’de İslamî bir yönetim kurma düşüncesi taşıyan ve Atatürk’ün tüm devrimlerine karşı çıkan Ticanîler, 1946’da çok partili döneme geçişle birlikte güç kazanan dinî bir hareket haline geldi. Ancak, Ticanî tarikatı asıl varlığını 1949 yılında Ankara ve çevresinde, Kur’an tarafından yasaklanmış olduğunu iddia ettikleri heykelleri, özellikle de Atatürk heykellerini kırmaya başlayarak hissettirdiler. “Heykel puttur”, “laiklik dinsizliktir”, “Hilafeti kaldıran Atatürk mel’undur”, “Türkçe ezan küfürdür” sloganları ile tekrar ortaya çıkan Ticanîler, Arapça ezan yasağını çiğnemeyi bir eylem biçimi olarak belirlemişlerdi. Bu olaylardan sonra Nisan 1950’de Pilavoğlu tutuklanıp yargılanmak üzere Ankara Adliyesine getirildiğinde binlerce müridi, 200 kadar polisin tedbir aldığı Adliye Sarayı’nın çevresinde toplanarak gösteri yaptı.¹¹² Nitekim 1951 Haziranından itibaren devrimler aleyhinde propaganda yapan ve Atatürk heykellerini tahrip eden Ticanîler tutuklanmaya başlandı. 24 Temmuz 1951 tarihinde 5816 sayılı Atatürk’ü Koruma Kanunu’nun kabul edilmesinde, Ticanîlerin heykel kırma teşebbüslerinin büyük bir rolü oldu. Pilavoğlu ve 74 müridi, 5 Mart 1952’de Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi’nde söz konusu kanuna muhalefetten 15 ay hapis cezasına mahkûm oldular. Kemal Pilavoğlu’nun mahkûm olması, sistemsiz bir irticaî akım olan Ticanîliğin etkisini yitirmesine yol açtı.

Önceki dönemde olduğu gibi Millî Şef döneminde de güvenlik güçlerinin yakından takip ettiği bir diğer konu Arap harfleri ile tedrisat yapanların yakalanıp gerekli işlemlerin yapılmasıydı. İçişleri Bakanı, 3üncü Umumi Müfettişliğine gönderdiği bir yazıda, çocuk-

¹¹² Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 415–416.

lara Arapça tedarisat yaptırnanlarla ilgili olarak “*kanunlarımıza ve rejime aykırı olan bu vak’a faillerinin fenalıklarını yerinde bastırmak ve sari mikroplar gibi yurda dağıtmamak başlıca esastır. Binaenaleyh Halk Partisi ve evleri cihazı ile harekete geçilerek bu kötü propagandalar önlemek ve kötülerini adaletin pençesine vermek lazımdır. Bu yoldaki iyi çalışmalarınızı memnuniyetle takip ediyorum.*”¹¹³ sözleriyle görevlileri uyarmıştır.

Ancak bu uyarıya rağmen Arapça tedarisat yaptırnan birçok insan yakalanarak haklarında işlem yapılmıştır. Örneğin, 1939 yılında Erzurum’un köylerinde¹¹⁴ bazı şahıslar yakalanarak adliyeye sevk edilmişlerdir. Trabzon’da Hıfz muallimi olmadığı halde küçük yaş-taki çocukları hıfza çalıştırdıklarından adliyeye sevk edilen İsmail oğlu Mustafa ve arkadaşları beraat etmişlerdir.¹¹⁵ Urfa’da dükkânında Arapça harflerle basılmış Elifba, Amme, Tebareke cüzleri satan bir şahıs,¹¹⁶ Giresun’da Arapça tedarisat yaptırnan şahsın yanı sıra kanunî vazifesini yapmamaktan muhtar ve ihtiyar heyeti üyeleri,¹¹⁷ Konya’da bir köy imamı,¹¹⁸ Rize’de bir mahalle imamı¹¹⁹ adliyeye sevk edilerek muhtelif cezalara çarptırılmışlardır. Bu tür olayların artması üzerine Diyanet İşleri Reisi M. Şerafettin Yaltkaya, 1942 yılında İstanbul Müftülüğü’ne bir yazı göndererek bu tür faaliyetlerin yasak olduğunu belirtmiştir: “*Bazı Kur’an öğreticilerinin ilk tahsil çağındaki çocukları kursa devam ettirdikleri istihbar edilmiştir. Bu*

¹¹³ E.G.M.A. D.13217-148, K.26602; Dâhiliye Vekâletinden 3üncü Umumi Müfettişliğine gönderilen 24.1.1939 tarih ve 6647 sayılı şifre.

¹¹⁴ E.G.M.A. D.13217-146, K.26563; Erzurum Valisi Hilmi Balcı imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 2.3.1939 tarih ve Em.430/159 sayılı yazı.

¹¹⁵ E.G.M.A. D.13219-122, K.29448; Trabzon Valisi Osman Sabri Adal imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 21.2.1940 tarih ve 210/1337 sayılı yazı.

¹¹⁶ E.G.M.A. D.13219-107, K.27219; Urfa Valisi Kazım Demirel imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 5.2.1940 tarih ve Ş.1.3-151 sayılı yazı.

¹¹⁷ E.G.M.A. D.13219-103, K.26941; Giresun Valisi Muhtar Akman imzasıyla Dâhiliye Vekâletine 17.7.1940 tarih ve 379 sayılı yazı.

¹¹⁸ E.G.M.A. D.13217-102, K.22892; Konya Valisi Nizamettin Ataker imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 5.4.1940 tarih ve Ş.1.509 sayılı yazı.

¹¹⁹ E.G.M.A. D.13217-133, K.26572; Rize Valisi Hüsnü Uzgören imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 6.10.1941 tarih ve 2681 sayılı yazı.

gibi usulsüz hareketlere meydan verilmemesi lüzumu ehemmiyetle beyan olunur.”¹²⁰

Bu dönemde yönetimin Kılık-Kıyafet Devrimi ile ilgili uyguladığı tedbirler, devrimlerin kökleşmesi ve halk tabanında tutunması için yürütülen çabalar çerçevesinde güvenlik güçlerinin kılık-kıyafet konusunda çok duyarlı davranışlar sergilediği görülmektedir. “19.3.1940 tarihinde İçel’de kılık ve kıyafetinden şüphe edilen Kayserili Ahmet İbiş adındaki şahıs polis tarafından yakalanmıştır. Sorgusunda açıkça rejim, devrimler ve Atatürk aleyhinde sözler söyleyen şahıs hakkında zabıt tutulmuş, şahıs Nakşî ve Kadîrî tarikatına mensup olduğunu itiraf etmiş, ancak yapılan doktor muayenesinde şuurunun bozuk olduğuna karar verilerek men-i muhakeme kararı verilmiştir.”¹²¹ Polis kılık-kıyafet konusunda sadece erkekleri değil peçe, çarşaf ve peştamal yasağına aykırı hareket eden kadınları da yakından takip etmiştir. 1935 yılında İçişleri Bakanlığı’na yayınlanan bir tamimle bu giysilerin giyilmesinin yasaklandığı bildirilerek kolluk kuvvetlerinin gerekli tedbirleri alması istenmiştir.¹²² Bu yasak Millî Şef döneminde de devam etmiş ve Emniyet Umum Müdürlüğü, 1940 yılında ‘Medeni kıyafete aykırı kisve taşıyanlar hakkında’ bir emir¹²³ yayınlarak, devrimlere aykırı ve belli bir maksada yönelik olarak kasketlerini ters giyen erkekler ile peştamal giyen, yüzünü örten, peçe takan kadınların takip edilip bunlara müsaade edilmemesini istemiştir. Bu yazıya cevaben Aydın Vilayeti Emniyet Müdürlüğü’nce gönderilen bir yazıda endişe edilecek bir durumun olmadığı belirtilmektedir. Yazıda “*Vilayet dâhilinde erkek kıyafeti ka-*

¹²⁰ 19.8.1942 tarih ve 3254 sayılı yazı. Bkz.: Sadık Albayrak, **Türkiye’de Din Kavgası**, İstanbul, Şamil Yayınevi, 1984, s. 34.

¹²¹ **E.G.M.A.** D.13219-132, K.35124; İçel Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 20.3.1940 tarih ve Em.431 sayılı yazı.

¹²² İçişleri Bakanının imzası ile Umumi Müfettişliklere ve Valiliklere gönderilen 22.7.1935 tarih ve 6936 sayılı yazı, Belge No: 13216-7/1, bkz., **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştamalla Örtünme Sorunları: Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler, Polis Dergisi**, Yayın No: 129, EGM Yayınları, Ankara, 1998, s. 89-90.

¹²³ **E.G.M.A.** Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından illere gönderilen 20.4.1940 tarih ve EUM- Ş.I.C.18007 sayılı genelge, D.13216-7.

saba ve köylerde tamamen medeni şekildedir. Kasketlerini tersine giyen belki görülmüştür. Bu gibiler ya seksenlik ihtiyarlardır ki evlerinden, köylerinden dışarı çıkmazlar veyahut beş vakit namazına devam eden koyu sofuların abdest alırken, namaz kılarken kasketlerini tersine çevirenlerdir ki bunlar da ancak camilerde, abdest aldıkları çeşme başlarında görülebilir. Bunlar haricinde her hangi bir irticâî fikir ve maksada kapılan ve şapkalarını tersine giyen kimse yoktur.” denilmekte ve kadınların kasabalarda çok medeni tarzda giyindiği, köylerde hiçbir kadının peçe takmadığı, peştamal kullanımının gittikçe azaldığı vurgulanmaktadır.¹²⁴

Devrim kanunlarına aykırı faaliyetler konusunda polisin takip ettiği insanlar sadece Kılık-kıyafet Kanunu’na veya Şapka Kanunu’na muhalefet edenlerle sınırlı değildi. Yönetimi eleştiren, dinî propaganda yapan, üfürükçülük yapan, devrimlere aykırı faaliyetlerde bulunanlar¹²⁵ da polis tarafından sıkı bir şekilde takip edilerek, haklarında yasal işlem yapılmıştır. Örneğin, Dersim-vaiz Şevket Sezen Kocaeli’de, Ramazan ayında yaptığı vaazda, Cumhuriyetin 16. yıl dönümü münasebetiyle vilayet tarafından verilen Cumhuriyet balosunu eleştirerek ‘balo Ramazandan sonra yapılmış olsaydı, Müslümanların hissiyatına hürmet edilmiş olurdu’ şeklinde sözler sarf ettiğinden, vaaz vermekten men edilmiştir. Ancak mahkemede 163. maddeden takibata gerek olmadığına karar verilmiştir. Haymana kazasında, Bayram namazından önce hutbede (*Namaz kılıp oruç tutmayanlar yahut oruç tutup da kılmayanlar ala domuz, bunların hiçbiri-ni yapmayanlar kara canavar, kinci olanlar ise deve suretindedirler*) şeklinde vaaz veren Mehmet Hoca adliyeye sevk edilmiş, ancak savcılık takibata mahal olmadığına karar vermiştir.¹²⁶ Dersiamlardan

¹²⁴ **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları**, 25.04.1940 tarih ve 13216-7/2 sayılı belge, s. 95.

¹²⁵ Bu çerçevede, Diyanet İşleri Reisi M. Şerafettin Yaltkaya imzasıyla Mut Müftülüğü’ne gönderilen bir yazıda, 5290 sayılı kanunla kaldırılan Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve ünvanların resmi yazışmalarda kullanılmaması istenilmiştir. Bkz.: **B.C.A.**. Belge Tarih ve Sayısı: 24.7.1942 - 1067, Dosya: 86-395, Yer No: 4.36..15.

¹²⁶ **E.G.M.A.** D.13219-145, K.39028; Ankara Valisi Nevzat Tandoğan imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 22.11.1939 tarih ve 14119/26247 sayılı yazı.

Ohrili Hüsrev (Aydınlar) hoca Fatih Camiinde vaazda ‘Biz atimizi küfür ve delalette bırakıyoruz, inşaallah başımıza kudretli birisi gelir de bizi kurtarır’ şeklinde sözler sarfetmesi üzerine adliyeye sevk edilmiştir.¹²⁷ Ancak Fatih Asliye Mahkemesi’nde 18 Haziran 1940 tarihinde beraat kararı etmiştir.¹²⁸ 12 Aralık 1939 günü Bitlis’te katırcı Sıddık Okumuş adlı bir vatandaş, Şeyh Karip zaviyesine mum yakarken suçüstü yakalanarak adliyeye sevk edilmiştir.¹²⁹

Suudi Krallığı vatandaşı İbrahim Selman (Samman) adlı birisinin çeşitli illerde dolaşmaya başladığı, 16 Aralık 1939 tarihinde Balıkesir’de kendisini Mekke baş imamı süsü vererek halkı hacca gitmeye teşvik ettiği ihbar edilmiştir. Ancak İzmir, Denizli, Isparta, Aydın, Konya, Seyhan ve Muğla Valiliklerinden gelen yazılarda adı geçen şahsın zararlı bir faaliyeti görülmediği bildirildiğinden 7 Ocak 1940’ta hakkındaki takibat durdurulmuştur.¹³⁰ 1940 yılında İzmir’de 10 kişi Bektaşî tarikatına mensup oldukları için tutuklanmıştır.¹³¹ Aynı yıl Adliye Vekâleti, Cumhuriyet Savcılığına bir tamim yayınlayarak 677 sayılı yasaya aykırı hareket ederek şeyhlik ve dervişlik yapanları izleme talimatı vermiştir.¹³²

Evinde üfürükçülük ve muskacılığa yarar kitaplar bulduğundan, aynı zamanda Nakşibendî tarikatına mensup olduğundan polis tarafından sürekli takip edilen Şeyh Salih adlı bir vatandaş artık şüpheli hareketlerde bulunmadığı, çok ihtiyar ve aciz ve dilenerek geçinmekte olduğu anlaşıldığından polis tarafından takip edilme-

¹²⁷ E.G.M.A. D.13219–143, K.38875; İstanbul Valisi Y. Hüdayi Karataban imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 11.12.1939 tarih ve 24195/25574 sayılı yazı.

¹²⁸ E.G.M.A. Dosya No: 13219–143, Arşiv K.38875; İstanbul Valisi Y. Hüdayi Karataban imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 5.7.1940 tarih ve 14975/15914 sayılı yazı.

¹²⁹ E.G.M.A. D.13219-144, K.390; Bitlis Valisi Rifat Şahinbaş imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 16.12.1939 tarih ve 2577/11492 sayılı yazı.

¹³⁰ E.G.M.A. D.13219–150, K.39880; Balıkesir Vali Y. Abdülkadir Keskin imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 21.12.1939 tarih ve 2391 sayılı yazı.

¹³¹ **Tasviri Efkar** (14 Haziran1941); Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938–1945)**, s. 51.

¹³² **Tan** (2 Temmuz 1940).

sinden vazgeçilmiştir.¹³³ Benzer şekilde Nakşibendî tarikatına mensup olup kadın ve erkekler üzerinde nüfuzu olması ve irticaî hareketinden ötürü Menemen Divan-ı Harbi’nce bir sene üç ay hapis ve 50 lira para cezasına mahkûm Halil Temizkan’ın biraz daha takip altında tutulmasına karar verilmiştir.¹³⁴ Geçmiş dönemde takip edilen şahıslardan olan ve eski Galatasaray muallimlerinden Zeynelabidin (Gülcü)’ye, 1940 yılında iyi halinden dolayı vaizlik yapması için izin verilmiştir. Ancak sonraki yıllarda “menfi ruhlu, hükümet ve rejim aleyhtarı” olmaktan, rejim ve inkılâplar aleyhine söz söylemekten, Arapça yazılı kitaplar bulundurmaktan dolayı vaizliğine tekrar son verilmiştir.¹³⁵

Kocaeli Akça Camiinde 1 Ekim 1943 tarihinde kılınan Bayram namazından sonra vaaz veren Şevket Sezen “*Muhitimiz layiktir, fakat din yoktur, mekteplerde ise din olmadığı gibi dine de alaka yoktur. Siz babalar evlatlarınızı evlerinizde din dersi öğretiniz, namaza ve camilere alıştırtınız, bu babdaki mesuliyet-i maneviye velilere aittir, sonunda siz mes’ul olursunuz*” şeklinde sözler sarfetmesi üzerine adliyeye sevk edilmiştir. Cumhuriyet Müdde-i Umumiyesinin 21.12.1943 tarih ve 390 sayılı kararı ile bu sözler, mahiyet itibari ile dinî hissiyatı tahrik gibi müstelzim-i ceza bir suç mahiyetinde görülmemiş, takibata mahal yok kararı verilmiştir.¹³⁶

Güvenlik güçlerinin basınla olan ilişkilerinin bu dönemde pek iyi olmadığını söylemek mümkündür. Bunun en büyük sebepleri ise Millî Şef yönetimin basın üzerinde uyguladığı sıkı denetim mekanizması, sıkı sık gazetelerin kapatılması, hatta gazete yöneticilerinin tu-

¹³³ E.G.M.A. D.13217–13, K.3109; Zonguldak Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 14.7.1941 tarih ve K.I. sayılı yazı.

¹³⁴ E.G.M.A. Dosya No: 13219–138, K.37004; 14 Mayıs 1943 tarihinde Balıkesir Valisi Faik Türel, Vilayet Jandarma Komutanı Salih Özçoşkun, Emniyet Müdürü Tacettin Ortaç imzasıyla alınan karar örneği.

¹³⁵ E.G.M.A. D.13219–24, K.896; Kocaeli Valiliğinden Dâhiliye Vekâletine gönderilen 21.10.1941 tarih ve 2951 sayılı yazı.

¹³⁶ E.G.M.A. D.13219–149, K.39409; Kocaeli Valisi Agah Alp imzasıyla Dâhiliye Vekâletine gönderilen 6/1. Teşrin 1943 tarih ve 3052 sayılı yazı.

tuklanması idi. Bütün bu uygulamalarda polis sürekli basın mensuplarıyla yüz yüze gelmiş, kapatılma kararlarının uygulanmasında, gazetelerin toplatılmasında, gazetecilerin tutuklanmasında polis hep ön planda olmuştur. Uygulanan sansürün bir diğer sonucu olarak iç güvenlik ve asayişle ilgili olayların basında çok kısıtlı olarak yer alması ya da hiç yer alamaması olmuştur. Bazı emniyet görevlilerinin Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun uygulanması esnasında gazetecilere karşı yetkilerini keyfi ve haksız yere uygulaması¹³⁷ mevcut olumsuzluğu daha da artıran bir unsur olmuştur.

1940'larda mevcut sıkı devlet otoritesi anlayışı gençlik kesimin en küçük bir eylemde bulunmasına ve herhangi bir örgütlü harekete fırsat vermedi.¹³⁸ Ayrıca sıkıyönetim kanunu, Sıkıyönetim Komutanlığına kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantıları önleme ve derneklerin faaliyetlerini durdurma yetkisi veriyordu.¹³⁹ Bu nedenle savaşın başlamasıyla birlikte 1944'lere kadar öğrenci olayları sekteye uğramıştır. Savaş sırasında, iktidar gerekli gördükçe gençliği, özellikle üniversite gençliğini örgütleyerek gösteriler düzenlemiştir.¹⁴⁰ 1940–1944 yılları arasındaki dönemde Ankara'da millîyetçi ve solcu yayın mücadelesi devam edip giderken bu mücadelenin bilhassa Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki millîyetçi ve solcu gençler arasında yoğunlaştığı görülmektedir.¹⁴¹ Savaşın sonuna doğru üniversite gençliği arasında sağ ve sol odaklaşmalara, küçük örgütlenmelere ve bunlara bağlı eylemlere rastlanmaktadır. Ancak iktidar, bu hareketleri yakından izlemiş, büyümelerine, özellikle iç ve dış politikayı doğrultusundan saptıracak düzeye gelmelerine izin vermemiştir.¹⁴² Öğrenciler bu dönemde seslerini duyuracak dernek türü örgütlenmeye fazla gidememiştir.¹⁴³

¹³⁷ Nadir Nadi, “Siyasî Hürriyet, İktisadi Hürriyet”, *Cumhuriyet* (1.9.1945).

¹³⁸ Tevfik Çavdar, “Cumhuriyet Dönemi Gençlik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 808.

¹³⁹ Alyot, *a.g.e.*, s. 905.

¹⁴⁰ Çavdar, *a.g.m.*, s. 808.

¹⁴¹ Mehmet Ali Arıkan, *Ankara Nümayişinin İçyüzü*, Ankara, 1948, s. 13.

¹⁴² Çavdar, *a.g.m.*, s. 809.

¹⁴³ Kabacalı, *a.g.e.*, ss. 99–100.

Hükümetlerin savaş dönemin özel şartlarından dolayı siyasal oluşum ve hareketlere fazla hayat hakkı tanımaması nedeniyle, meydana gelen olayların genelde adi suçlar ve savaşın getirdiği olağanüstü şartların doğurduğu asayişe müessir olaylar olduğu görülmektedir.

5.b. Asayiş ve Güvenlik Olayları:

Bu dönemde özellikle savaşın etkisiyle artış gösteren suçlardan birisi fuhuş idi.¹⁴⁴ Polis bu suçla mücadelesini artırmış ve umumi evlerin ve burada çalışanların denetimlerini yapmıştır. Örneğin, 1940 yılında İzmir’de faaliyet gösteren 40 randevuevi kapatılmıştır.¹⁴⁵

Savaşın getirdiği olumsuz şartların etkilediği bir diğer konu ise çok sayıda insanın askere alınmasıydı. Hükümetin bütün 1341 (1921–22) doğumluların askere alınmasına karar vermesi üzerine, bunların askere vaktinde sevk edilmesi hususunda polise çok iş düşmüştür.¹⁴⁶ Polis, silâh altına alınacaklara tebligat yapılması, yoklama kaçaklarını, bakayaları, birlik ve müesseselerden firar edenleri, izin veya tebdili hava müddetini geçirenleri yakalamak ve askerlik şubelerine teslim etmekle görevliydi.¹⁴⁷ Polis bu dönemde askere gitmek istemeyenler için sahte evrak düzenleyenlere karşı da mücadele etmiştir. Örneğin, 1943 yılında sahte askerlik evrakı tanzim ve askerlik şubeleri ile Örfi İdare Komutanlığı’nın mühür ve imzalarını taklit ve bu suretle askerlik işlerine hile karıştırmaktan ve kendisine sahte evrak tanziminden sanık olan Besim Kıraslan ve arkadaşları suç delilleriyle birlikte yakalanarak adalete teslim edilmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Ferit Güryücel, “Harp ve Ertesi Senelerde Suçluluğun Artma Sebepleri”, **Polis Dergisi**, Yıl: 33, Sayı: 347, Ankara, EGM Yayınları, 1947, s. 26.

¹⁴⁵ **Ulus** (3.2.1941).

¹⁴⁶ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 354.

¹⁴⁷ Polis arşivlerinde bu konuda yaşanan sıkıntılara rastlamak mümkündür: “Tebdil hava veya izinli gelen bazı askerlerin köylerden geçerken kahvelere girerek para topladıkları duyumları alınmaktadır.” Bkz.: **E.G.M.A.**, Çoruh Valisi C. Kınay imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 8.3.1943 tarih ve 551 sayılı İstihbarat Bülteni, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

¹⁴⁸ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 402.

Savaş yıllarında, işsizliğin artmasıyla özellikle şehirlerde pejmürde kılıklı, aç ve sefil hamallar, hayatını bu şekilde ve dilencilikle kazanan insanlar çoğalmaya başladı. “Serseri ve Mazannei Sû’ Eşhas Hakkında Kanun”a göre serseri olarak tanımlanan kişiler için çalışacak münasip bir yer bulmak mümkün olmazsa, ya memleketine veya iş bulması muhtemel olan “mahall-i münasibe” gönderilebiliyordu.¹⁴⁹ İstanbul Polis Müdüriyeti topladığı serseri ve dilencileri istihdam imkânı bulunan yakın illere gönderiyordu. Böylece polise üstü kapalı bir sürgün cezasının uygulanması için geniş yetkiler tanınıyordu. Bu hükmün İkinci Dünya Savaşı yıllarında serserileri kontrol altında tutabilmek amacıyla sıklıkla uygulandığı görülmektedir.¹⁵⁰

Ülkenin asayiş durumunu ve polisin yaptığı çalışmaları inceleyebilmek için polis kayıtlarında yer alan bazı asayiş olaylarına ve işlenen suç örneklerine göz atmak yararlı olacaktır. “16 Teşrinievvel 1940 tarihinde Seyhan Vilayeti Güneşli Mahallesi’nde öldürülüp pamuk üreticisi Abdurrahman’ın tarlasına atılan ve kimliği tespit edilemeyecek derecede vücudunda değişiklik oluşturulan Arap Mehmet Nafız’ın kısa bir zaman içinde açık kimliği medya çıkarılarak katil suç aletiyle birlikte yakalanmıştır.”¹⁵¹ “Mayıs 1942’de tüccarlara gelen 50.000 lira kıymetindeki ipek kumaşları nakliye sırasında emniyeti suiistimal suretiyle çalan hırsızlar polis tarafından tespit edilerek, suçun sübut delilleriyle birlikte yakalanmış ve altı denk çalıntı eşya ortaya çıkarılmıştır.”¹⁵² 1943 yılında İstanbul’da Kuyumcu Yani’nin dükkânını soyan, bir komiser muavinini yaralayan ve yakalanmasına rağmen jandarmanın elinden kaçan Fahrettin isimli şahıs polisin sıkı takibi sonucu yakalanmıştır.¹⁵³ 1944 yılında askeri mühimmat deposundan iki tabanca ile 217 adet mermiyi çalıp sivil bir şahsa satan askeri şahsın kimliği polis tarafından tespit edilerek, çalınan tabanca ve

¹⁴⁹ Alyot, **a.g.e.**, s. 1032.

¹⁵⁰ İsmail Metin, **a.g.m.**, s. 1644.

¹⁵¹ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 166.

¹⁵² Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 43.

¹⁵³ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 375.

mermilerle birlikte yakalanmıştır.¹⁵⁴ 1945 yılında polis, İstanbul'da beş adet eroin fabrika ve imalathanesini ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁵

Hükümetler, savaş boyunca illerdeki durumu kontrol altında tutabilmek ve yaşanan olayları takip edebilmek için sürekli durum raporları almıştır. İl valilikleri, savaşın ilk yıllarında yazdıkları genel gözetleme raporlarında; gözlem altındaki şahıslar, asayişle ilgili son durum, illerindeki son gelişmeler hakkında merkeze bilgi vermişlerdir. Isparta Valiliği'nin Emniyet Genel Müdürlüğü'ne yazdığı raporlarda, bu genel gözetlemede polisin neleri takip ettiği/etmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Böyle bir raporda "takip edilen kimselerin şüpheli halleri görülmediği, yabancı illere gidip gelen olmadığı, Handedan taraftarları ve tahrifatla uğraşanlar olmadığı, rejime muhalif ve prensiplere aykırı hareket edenlerin olmadığı" belirtilmektedir.¹⁵⁶ Benzer şekilde Niğde Valiliği'nce gönderilen bir raporda "Vilayet mıntikasında İstiklâl Mahkemesi'nce mahkûm edilmiş olanlarla komünistlik ve sair şüpheli olup mevzii olarak takip edilen ve mütekaait zabitanın tarassutunda hükümet ve inkılâbımız aleyhinde faaliyetleri"¹⁵⁷ hakkında bilgi verilmektedir. 1940 yılında ünlü Sinop cezaevinde kalan mahkûmların sayısını ise, Sinop Valisi Fehmi Vural imzasıyla İçişleri Bakanlığına gönderilen yazıdan öğrenmek mümkündür. "1940 Birinci Kanun ayı içinde Vilayetimiz cezaevinde onbiri erkek, biri kadın olmak üzere on iki komünist ile bir Bulgar casusu mahkûm mevcut olup, başkaca mezkûr suçlarla ilgili kimse bulunmamaktadır."¹⁵⁸ Umum Müdürlük makamının emirleriyle Mersin'e gönderilen Muhakemat (polis) memuru Hikmet Ozan'ın, 19.7.1943-

¹⁵⁴ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 384.

¹⁵⁵ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 375.

¹⁵⁶ E.G.M.A. Isparta Valiliği'nden Emniyet Umum Müdürlüğü'ne, 2.9.1940 tarih ve 6118/664 sayılı yazı; 4.11.1940 tarih ve 7250/811 sayılı yazı ve 3.2.1941 tarih ve 492/63 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No 56857.

¹⁵⁷ E.G.M.A. Niğde Valiliği'nin 6.4.1940 tarih ve 1/534 sayılı yazısı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

¹⁵⁸ E.G.M.A. Sinop Valisi Fehmi Vural'ın Dahiliye Vekaletine yazdığı 5.12.1940 tarih ve 864 sayılı yazı ve 21.1.1941 tarih ve 3 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

29.8.1943 tarihleri arasında yaptığı tahkikatla ilgili hazırladığı raporda;¹⁵⁹ askerî malzeme taşıyan bir vagondaki patlamayla ilgili bilgi verilmekte, Mersin’de bulunan yabancıların casusluk yapmalarından şüphelenildiği belirtilmekte, Adana, İskenderun; Alman ve İtalyan Konsolosluk mensuplarının sık sık Mersin’e gelip gittikleri, son zamanlarda ilde artan randevuevi ve sürtük nev’inden kadınlarla zabitanın mücadele ettiği, valinin birkaç randevuevi ve bir barı kapattığı bildirilmektedir. Hükümetler, savaşın son yıllarında da ülkenin genel asayiş durumunu ve siyasî atmosferi öğrenmek ve illerdeki gelişmeleri yakından takip etmek için, durum raporu almaya devam etmiştir. Savaşın sonuna doğru müfettişlerce gerçekleştirilen denetlemlerde öncekilere benzer tespitlere rastlanmaktadır. Denetleme Kurulu Başkanlığı’nın bütün illere gönderdiği “siyasî ve içtimaî durum ile komünist faaliyeti olup olmadığı” yönündeki araştırma buyruğu¹⁶⁰ üzerine, Rize’de incelemelerde bulunan Emniyet Polis Müfettişi Naci Kardaş’ın kaleme aldığı bir raporda “komünistlik cereyanına karışan beş vatandaşın sıkıca kovalandığını”¹⁶¹ belirtmiştir. Benzer şekilde Edirne’den 1. Şube Müdürlüğüne gönderilen müfettiş raporunda; “ilde 118 Bulgar, 53 Ermeni, 2470 Musevi; 144 hanede yaklaşık 862 Kürt vatandaş yaşamaktadır. Vilayet dâhilinde belli başlı polisi meşgul edecek siyasî cereyanlardan tarikatçı, muhalif, ırkçı, Turancı yoktur. 3 Komof[ü]nist ve casusluktan şüpheli 4 Bulgar vardır”¹⁶² denilmektedir. Kırklareli’nden gönderilen bir raporda “halk umumiyet itibari ile iş ve gücüyle meşgul olup, hükümete sadık ve inanı vardır. Halen il bölgesinde tespit edilmiş muhalif, ırkçı, Turancı mevcut yoktur”¹⁶³ denilmektedir. Ayrıca Alpullu’da komünistlik lehinde pro-

¹⁵⁹ E.G.M.A. Dosya No: 11215-6

¹⁶⁰ E.G.M.A. Denetleme Kurulu Başkanlığı’nın bütün illere gönderdiği 5.10.1944 gün ve 349 sayılı buyruk, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

¹⁶¹ E.G.M.A. Emniyet Polis Müfettişi Naci Kardaş tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 1 Mayıs 1945 tarih ve 35 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

¹⁶² E.G.M.A. 12 Mayıs 1945 tarih ve 322 sayılı müfettiş raporu, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No:56857, 12 Mayıs 1945 tarih ve 322 sayılı müfettiş raporunda

¹⁶³ E.G.M.A. 12.5.1945 tarih ve 323 sayılı Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No:56857,

paganda yapmaya yeltenenlerin tevkif edilerek, İstanbul Örfî İdare Komutanlığı Mahkemesi'ne sevk edildiği bildirilmektedir. Rapordan Şeyh Sait'in 3 oğlunun da burada yaşadığı anlaşılmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki durum diğer bölgelere göre daha sorunlu olup, halkın yönetime olan bağlılıklarının azlığı tespitleri raporlara yansımaktadır. Böyle bir yazıda “*yerli memurların ekseriyetinin zayıf karakterli, yalan, rüşvet ve tezvırata mütemayil, Türk kültürünü benimsememiş insanlardan teşkil olduğu, askerlikten kaçıp cenube iltica edenlerin orada bir melce bulup bu muzır hareketlerin cezasız kaldığı, vilayette halen faal tekke veya salıklarının mevcut olmadığı, aşiretlerden muzır faaliyeti olan ve Kürtçülük davası güdenlerin garbe nakledildikleri*” ifade edilmektedir.¹⁶⁴ Aynı şekilde bir Emniyet Polis Müfettişi tarafından hazırlanan Bingöl ili ilgili inceleme raporunda, şeyhlerin, seyitlerin halk üzerinde çok büyük bir nüfuzunun olduğu vurgulanarak, buna radikal bir çözüm yolu önerilmektedir. “*Ruhlara sinmiş, men'ine teşebbüs edildikçe bilakis kuvvet kesbeylemiş bulunan ve bir fırsat zuhurunda ayaklanma istidadını muhafaza etmekte olan şeyhlik nüfuzunun kırılması için, bunların efradı aileleri ile birlikte bu bölgeden kaldırılması lazım bir mahiyet arzemiş bulunmaktadır.*”¹⁶⁵ Raporun devamında bölge halkından bazılarının hacca gitmek üzere kaçak olarak Suriye'ye geçtikleri de haber verilmektedir.

Millî Şef döneminde özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla azınlıklarla ilgili olaylarda bir artış gözlenmektedir. Savaş öncesinde başlayan ve azınlıkları Türkçe konuşmaya zorlayan kampanyalar ve olaylar, savaşın başlamasıyla birlikte artarak devam etmiştir. 1939 yılı içerisinde de özellikle Edirne ve Kırklareli'nde çeşitli kereler Yahudileri Türkçe konuşmaya ve vatandaşları bunlarla alış-veriş yapmamaya davet eden bildirimler atılmıştır. Örneğin, Kırklare-

¹⁶⁴ E.G.M.A. Mardin Valisi Muhtar Akman tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 29.3.1944 tarih ve 1076 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

¹⁶⁵ E.G.M.A. Emniyet Polis Müfettişi Ziya Oral tarafından Dahiliye Vekaletine gönderilen 8.5.1945 tarih ve 231 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

li'nde 2–3 Aralık 1939 gecesi sabah saat 7 sıralarında, turşuculuk yapan Yahudi soyundan (Nesim oğlu) Mardo'nun dükkânının civarına (*Hey Türk kardeş, Yahudilerden alış veriş etme*) ibaresi bulunan bir kâğıt yapıştırılmış olduğu görülmüş ve şehir içerisindeki araştırmada aynı kâğıttan iki tane daha bulunarak soruşturma başlatılmıştır.¹⁶⁶ Polisin yaptığı tahkikat sonucu bu kâğıtların Cumhuriyet caddesinde bezzazlık yapan Salih Dalca ile Terziler caddesinde terzilik yapan Vehbi Alagünelli tarafından yazılarak asıldığı anlaşıl原因arak, bu şahıslar mahkemeye verilmiştir.¹⁶⁷ Ancak bunun siyasî olmaktan çok ticarî rekabet endişesiyle yapıldığı anlaşıl原因arak sanıklar “belediye evamir ve tebligatı hilafına kâğıt yapıştırdıklarından Belediye Encümeninin 1608 sayılı kanun mucibince 14.3.1940 tarih ve 146 sayılı kararı ile ‘6’şar lira para cezası ile tecziye edilmiştir.”¹⁶⁸ Benzer şekilde Edirne’de polis, 20 Nisan 1940 gecesi saat 23 sıralarında Yahudi mahal- lelerinde duvarlara yapıştırılmış olarak el yazısı ile yazılmış (*Yurttaş Türkçe konuş*) başlıklı 7 kadar kâğıt bulmuştur.¹⁶⁹

Yaşanan bu gibi olaylar, Yahudi azınlığın ileri gelenlerini endişe- lendirmiş ve kendi aralarında bazı kararlar almaya yöneltmiştir. Dâ- hiliye Vekâleti, 1938’de illere gönderdiği muhtelif yazılarda Edir- ne’deki Yahudilerin ileri gelenlerinin aralarında bir toplantı yaparak, Edirne’de göze batacak bir şekildeki Yahudi çokluğunun dağıtılması ve Yahudileri yurdun Yahudisi az olan yerlerine nakil sureti ile hem kesafetin azalmasını, hem de teşkilatlarının yayılmasına karar verdik- leri iddiasının araştırılmasını istemiştir. Bu karardan sonra Edir- ne’den ayrıldıkları ileri sürülen Salamon Gabay ve Jak Halio (Ban- ker Hafo) adlı Yahudilerle ilgili tüm illere yazışma yapılmış, ancak

¹⁶⁶ E.G.M.A., Kırklareli Valisi İhsan Aksoy imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 3.12.1939 tarih ve S.K. 320 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

¹⁶⁷ E.G.M.A., Kırklareli Valiliğince Dahiliye Vekaletine gönderilen 16.1.1940 tarih ve S.K.91 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

¹⁶⁸ E.G.M.A., Kırklareli Valiliğince Dahiliye Vekaletine gönderilen 19.3.1940 tarih ve S.K.495 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

¹⁶⁹ E.G.M.A., Edirne Valisi Ferit Nomer imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 25.4.1940 tarih ve 1029 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-5, Kardeks No: 16790.

bu şahıslara rastlanılmamıştır.¹⁷⁰ Bununla birlikte, 1938 yılı içerisinde yaklaşık 30 Yahudi ailesinin Edirne'den başka illere göç ettiği anlaşılmaktadır.¹⁷¹

Polisin duyularına göre Yahudi cemaatinin önde gelen dinî liderleri de cemaatlerine buldukları ortama uyum göstermelerini tavsiye etmektedirler. “Yahudilerin hamursuz bayramları münasebetiyle yaptıkları dinî merasim esnasında, İtalyan sinagogundan haham Rafael Saban, Yahudice söylediği bir demeçte Yahudilerin yaşadıkları memleketlerin kanunlarına itaat etmelerini, Türkçe konuşmalarını ve iktisada son derece riayetkâr olmalarını tavsiye” etmiştir.¹⁷²

Yahudilerin aldıkları tedbirler buldukları yerden göç etmekle sınırlı kalmamıştır. Akbaba dergisinde çıkan bir yazıda “her şeyimizi çalan Yahudilerin şimdi de isimlerimizi çaldıkları, Salomonların Süleyman; Abrahamların İbrahim; Yaseflerin Yusuf olduğu”¹⁷³ belirtilmektedir. Bu haber resmi makamlarca da doğrulanmıştır. “Muhtelif Türk ve ecnebi müesseselerde tezgâhtar, kâtip, kasiyer olarak çalışan birçok Türk Yahudilerinin nüfus cüzdanlarında esas Yahudi isimleri yazılı olduğu halde kendilerine İslam isimleri ile tanıtmakta oldukları ve bilhassa istihdam edildikleri müesseseler tarafından bu surette tanınmaları arzu ve talep edildiği, yaptırılan tetkikten anlaşılmıştır.”¹⁷⁴ Ancak isim değiştirenler sadece ticaretle uğraşanlar değildir. Bu şahıslar Bakanlıklar bünyesinde de kendilerini saklamak uğraşı içerisindeydi. Böylece “isim değiştiren şahıslar

¹⁷⁰ E.G.M.A., Emniyet Umum Müdürlüğünün 28.11.1938 tarih ve Ş.4.60384 sayılı yazısı, Arşiv Dosya No: 12521-10, Kardeks No: 21423.

¹⁷¹ E.G.M.A., Trakya Umumi Müfettişinin Dahiliye Vekaletine yazdığı 23.1.1939 ve 3144 sayılı yazıda göç eden ailelerin listesi verilmektedir, Arşiv Dosya No: 12521-10, Kardeks No: 21423.

¹⁷² E.G.M.A., İstanbul Valisi Raşit Demirtaş imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 15.4.1942 tarih 15448 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-9, Kardeks No: 21385.

¹⁷³ Yusuf Ziya Ortaç, “Hırsız Var”, Akbaba (II. Teşrin 7 1940).

¹⁷⁴ E.G.M.A., Ankara Valisi Nevzat Tandoğan imzası ile Dahiliye vekaletine yazılan 25.4.1940 tarih ve 5239/10881 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12521-15, Kardeks No: 43567.

başta Millî Müdafaa Vekâleti olmak üzere çeşitli vekâletlerde boy göstermektedir.”¹⁷⁵

Bu döneme damgasını vuran ve iç güvenlik olgusunu dolaylı olarak etkileyen bir diğer uygulama Varlık Vergisi Kanunu idi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan ve genellikle savaş ekonomisi, dış politika, azınlık hakları, devletin ulusal burjuvazi yaratma hedefi, Türkleştirme politikası gibi açılardan ele alınan Varlık Vergisi Kanunu, iç güvenliği etkileyen ve kolluk kuvvetlerini uzun süre meşgul eden bir uygulama olmuştur. 11 Kasım 1942 tarihinde çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu¹⁷⁶ ile özellikle savaş döneminde ihtikâr yoluyla yüksek kazançlar sağlayanların vergilendirilmesi amaçlanıyordu. Kanunu’na göre, vergi borcunu ödemeyenler çalışma yükümlülüğü altında idiler. Çalışma yeri olarak Erzurum’un Aşkale ilçesi seçilmiş ve ilk kafile için yerler hazırlanmıştır.¹⁷⁷ Borcunu ödemeyen ve Aşkale’ye sevk edilecek yükümlülerden bazıları çalışma yerine gitmemek için yurt dışına kaçmışlar,¹⁷⁸ bazıları da kaçmak isterken yakalanmıştır.¹⁷⁹ Vergiyi ödeyemeyeceklerini anlayan bazı mükellefler ise intihar etmiştir.¹⁸⁰ Yükümlüler arasında daha toplama kampında iken borcunu ödeyenlerden serbest bırakılanlar da olmuştur. Vergiyi ödemeyenlerin çalışma kamplarına sevk edilmesi esnasında da kolluk kuvvetleri yoğun bir çaba sarf etmişler, yükümlülerin Haydarpaşa Tren Garı’nda bir düzen içerisinde trenlere bindirilmesi, firarların önlenmesi, kargaşaya meydan verilmemesi ve yükümlülerin

¹⁷⁵ **E.G.M.A.**, Vali Tandoğan imzası ile 16.10.1940 tarih ve Emn. Ş.I.12324 sayı ile Dâhiliye Vekâletine yazılan yazı, Arşiv Dosya No: 12521-15, Kardeks No: 43567. Bu yazıda özellikle “bir takım gayriTürk müessese sahiplerinin alışverişte Türk müşterilerinin millî hislerinden de istifade etmek maksadı ile isimlerine benzer Türk isimleri ile anıldıklarını” belirtilip, bunların esas isimleri ile kullandıkları adları ve çalıştıkları yerleri gösterir liste yazının ekinde gönderilmiştir.

¹⁷⁶ **TBMMZC**, Dönem: VI, Cilt: 28, İçtima: 4, Üçüncü İnikat (11.11.1942), s. 26-29.; **Ulus** (12.11.1942).

¹⁷⁷ **Ulus** (28.1.1943).

¹⁷⁸ Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, s. 237.

¹⁷⁹ **Tan** (27.1.1943). Gazetede bu sayı 20 olarak verilmektedir.

¹⁸⁰ Pamir Bezmen, “İkinci Harb-i Umumi III (1944) ve Şarlo”, <http://www2.raksnet.com.tr/trompe/9803/pbezmen.html>, 7.4.1999, s. 4.

önce Erzurum'a oradan da Aşkale'ye¹⁸¹ güvenli bir şekilde ulaşımının temin edilmesi için yükümlülere nezaret etmişlerdir.¹⁸² Varlık Vergisi daha birinci yılını doldurmaya fırsat kalmadan, verginin tasfiyesi yolunda bir adım atılmış ve yasal değişiklik yoluna gidilmiştir. Çalışma yükümlülüğü uygulaması Varlık Vergisinin tasfiyesine az bir süre kala, 1943 yılının Eylül ayına doğru gevşetilerek, Aşkale'deki yükümlülerin bir kısmı Eskişehir/Sivrihisar'a getirilmiş ve daha sonra da, yükümlülerin ailelerinin yanına dönebilecekleri ve kendi işlerinde çalışarak borçlarını ödeyecekleri haberi basında yer almıştır.¹⁸³ Varlık Vergisi Kanunu, yaklaşık olarak 16 aylık bir uygulamadan sonra, 15 Mart 1944 tarih ve 4530 sayılı kanunla tamamen kaldırılmıştır. Bu uygulama ile hedeflenen verginin yaklaşık yüzde 74.39'u tahsil edilmiş ve yaklaşık 109.984.481 TL'lik kısmı affedilmiştir.¹⁸⁴

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ekonomik ve sosyal sorunların yanı sıra “doğal afetler sanki birbirleriyle yarışmasına gelmeye başlamıştır.”¹⁸⁵ 27 Aralık 1939 günü Erzincan'da meydana gelen Türkiye tarihinin en büyük depreminin¹⁸⁶ yanısıra irili ufaklı pek çok deprem meydana geldi.¹⁸⁷ Kolluk kuvvetleri halka yardımcı olmak ve onların acısını hafifletmek için büyük çaba gösterdi.¹⁸⁸ Depremlerin yanısıra yurdun hemen her tarafında büyük sel baskınları meydana geldi.¹⁸⁹ Sel

¹⁸¹ Yaklaşık 1400 mükellef Aşkale'ye gönderilmiştir. Bkz. Ökte, **a.g.e.**, s. 157.

¹⁸² Şose ve Köprüler Kanununa göre, yollarda bedenen çalışacak ameleli çalışmaya yerine götürmek jandarmaya verilmiş bir görevdi. Bkz.: Alyot, **a.g.e.**, s. 969. Varlık Vergisi kanunu ile bu görev yine kolluk kuvvetlerine verilmiştir.

¹⁸³ **Ulus** (3.12.1943). “Varlık Vergisi borçlarını çalışarak ödemeleri için Aşkale'ye gidenler serbest bırakılıyor.” **Tan** (3.12.1943). “Aşkale'den dönenler birkaç gün sonra İstanbul'a varmışlardır.” **Tan** (7.12.1943).

¹⁸⁴ Ökte, **a.g.e.**, s. 54. ; **Ulus** (16 Mart 1944).

¹⁸⁵ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 178.

¹⁸⁶ **Ulus** (05.02.1940) ; **Maden Tetkik Arama**, Cilt: I, 1940, s. 30.

¹⁸⁷ “Türkiye’de Büyük Depremler (1902–2005)”, **Belgenet**, (Çevrimiçi), <http://www.belgenet.com/deprem/depremt.html>, 1.11.2005

¹⁸⁸ Derviş Okçabol, “Son Yer Sarsıntısında Zabıtımız”, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 9–320 (1 Şubat 1940), s. 123.

¹⁸⁹ **Ayn Tarihî**, No: 74 (İkinci Kanun 1940), Ankara, İBBGD Yayını, ss. 13–14.

baskınlarında da polislere çok görev düştü ve bu görevlerini fedakârca yerine getirdi.¹⁹⁰

Bu dönemde henüz ülkede taşıt kullanımının çok yaygınlaşmadığı¹⁹¹ ve ulaşım için yeterince yol bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle taşıt kazaları genelde denizlerde¹⁹² ve demiryollarında¹⁹³ meydana gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşının başladığı 1939 yılında ülkedeki Cürüm [suç] adedi 72.292, mücrim [suçlu] adedi 95.320'dir. Bu cürümlerin bölgelere göre dağılımı ise şöyledir:

Tablo 3: 1939 Yılında Bölgelere Göre Suçlu Sayısı¹⁹⁴

Mıntıkalar	Cürüm Adedi	Nüfusa Nispeti
Marmara ve Ege	26.529	9
Merkezî Anadolu	15.530	4
Karadeniz Sahili	6.472	2,5
Şarkî Anadolu	6.195	4
Garbî Anadolu	5.924	3
Akdeniz Sahili	5.224	6
C. Şarkî Anadolu	4.760	7
Türkiye Avrupası	1.859	1,5

¹⁹⁰ **Aydın Tarihi**, a.e., s. 14; Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 32.

¹⁹¹ Örneğin 1940 yılında İstanbul'da 954 özel araç mevcuttur. Bkz. **Tasvirî Efkâr** (16.11.1940).

¹⁹² **Aydın Tarihi**, No: 73 (Birinci Kanun 1939), Ankara, İBBGD Yayını, s. 35. 1941 yılında meydana gelen ve çoğu asker 200 kişinin hayatını kaybettiği Refah Vapuru Faciası ise ülke gündemini uzun süre meşgul etti. **Ulus** (6.8.1941). **Ulus** (14.1.1942). **Ulus** (17.1.1942). **Ulus** (14.1.1944). "Refah Faciasının 41. Yılında Ortaya Atılan İddia: Gemiyi Fransızlar Batırdı", **Milliyet** (23.6.1982); "41 Yıldır Unutulmayan Facia", **Hürriyet** (23.6.1982).

¹⁹³ **Aydın Tarihi**, No: 73, s. 2, 35. ; **Aydın Tarihi**, No: 74, s. 27; **Türkiye'nin 77 Yılı (1923–2000) Gün Gün Cumhuriyet Tarihi**, Doğan Ofset, İstanbul, 2000, s. 91–92.

¹⁹⁴ Samed Ağaoglu, "Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler (Polis İstatistiklerine göre)", **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 11–322, (1 Ağustos 1940), s. 47.

5.c. Uluslararası Bağlantılı İç Güvenlik Olayları

Polis, ülkedeki asayiş ve güvenliğin sağlanması görevinin yanı sıra kısıtlı imkânlarıyla savaşın doğurduğu uluslararası suçlarla da mücadele ediyordu. Türkiye'nin kendi saflarında savaşa katılmasını isteyen Müttefik ve İhtilaf devletlerinin ajanları, Türkiye sınırları içerisinde faaliyetlerini gizli ve açık ama yoğun bir şekilde yürütüyordu. Özellikle Alman ajanlarının Türkiye'yi kazanma adına yılmadan bir faaliyet içerisine girdiği söylenebilir. Bu tür faaliyetlere karşı gerekli çabayı yürütmek doğrudan polisin görev alanına girmemesine karşın, savaş şartlarından dolayı polis çoğu zaman bu tür faaliyetlerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ancak, polisin yeterli teknik donanıma sahip olduğu ve yeterince mücadele ettiğini söylemek oldukça zordur.

Yaşanan olağanüstü şartlar, devlet yetkililerini bazı konularda gereğinden fazla duyarlılık göstermeye yöneltmiştir. Polisin takip ettiği bu konuların en ilginçlerinden birisi, ülkemizde ele geçirilen ve haberleşmede kullanılan güvercin, leylek, martı gibi bazı kuşlarla ilgili alınan tedbirlerdir.¹⁹⁵ Savaş boyunca Genelkurmay Başkanlığı, Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT), Emniyet Genel Müdürlüğü ayaklarına metal halka takılmış özellikle de Rusya ve Bulgaristan gibi Doğu Bloğu ülkelerinden geldiği anlaşılan kuşlar konusunda yapılan yazışmalar, konunun ne kadar ciddiyetle takip edildiğinin bir göstergesiydi.

Polisin bu bağlamda yürüttüğü bir diğer mücadele, Türkiye'nin savaşa girme ihtimaline karşı alınan tedbirlerin uygulanması ve halkın içinde bulunduğu psikolojik ortamda ona yardımcı olunması konusunda olmuştur. Özellikle karartma kararının uygulanmasında polise çok iş düşmüş ve bu konu sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Bu arada Emniyet Teşkilatı kendi mensuplarını pasif korunma tedbirleri konusunda bilinçlendirmek ve eğitmek için yoğun faaliyetlerde bu-

¹⁹⁵ Polis Dergisi: Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme, Emniyet Genel Müdürlüğü Yay. No. 129, Ankara, 2002.

lunmuştur.¹⁹⁶ Ancak polisin halkı psikolojik olarak bu tür uygulamalara hazırlayacak ve herkese ulaşacak kadro ve alt yapıdan yoksun olduğu da bir gerçektir.

Bu dönemde meydana gelen uluslararası bağlantılı iki olay uzun süre gündemi meşgul etmiştir. Bunlardan birincisi Pera Palas Oteline bomba konulmasıdır. İngiltere'nin Sofya Büyükelçisi Rendell'in maiyetiyle birlikte 11 Mart 1941 tarihinde İstanbul'da Pera Palas Oteli'ne geldiği sırada patlayan bomba, üç kişinin ölmesine ve on kişinin de çeşitli şekillerde yaralanmasına yol açtı. Olayda ölenlerden ikisi sivil polisti. İngiliz elçisi ile beraberindekilerden ölen ya da yaralanmanın olmadığı olay, Türk basınında, Türkiye'nin güvenliğine karşı düzenlenmiş bir suikast olarak değerlendirildi. Ancak polisin başarılı çalışması sonucu; içinde bomba bulunan çantanın, İngiliz elçisi Bulgaristan'dan hareket ederken bilinmeyen birisi tarafından elçi ile beraberindekilerin bagajları arasına karıştırılan iki çantadan birisi olduğu, ikincisinin patlamadan etkisiz hale getirildiği sonucuna varıldı. Alman ve İngiliz tarafları bu patlamayla ilgili olarak birbirlerini suçlamış, ancak olayın gerçek failleri yakalanamamıştır

Döneme damgasını vuran diğer önemli olay, Alman Büyükelçisi Von Papen'e yapılan suikast girişimidir.¹⁹⁷ 24 Şubat 1942 sabahı Papen ile eşi her zamanki gibi evlerinden Alman Büyükelçiliği'ne giderken bir bombalı bir suikasta uğradı. Papen ile eşinin yara almadan kurtulduğu saldırıda,¹⁹⁸ arkalarında bulunan bir kadın yaralandı.¹⁹⁹ Papen'in olayı polise haber vermesi üzerine polis derhal olay yerine gelerek gerekli tahkikatı başlattı. Yapılan araştırmalar sonunda, suikastçının, bombanın elinde patlaması ile parçalanarak öldüğü anlaşıldı ve soruşturma hızla ilerledi. Polis ilk olarak, patlayan bom-

¹⁹⁶ Hüsamettin Tuğaç, "Pasif Korunmada Sevk ve İdare ve Polis", **Polis Dergisi**, 1 Şubat 1941, Yıl: 27, Sayı:13-324, s. 128-132; Saffet Gürol, "Pasif Korunma ve Emniyet Teşkilatımız", **Polis Dergisi**, 1939 Yıl: 26, Sayı: 8-319, s. 68.

¹⁹⁷ Suikast davasının gidişatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi**, s. 436-440.

¹⁹⁸ **Tan**, (25.2.1942).

¹⁹⁹ **Ulus**, (25.2.1942).

banın bir kişiyi parçaladığını tespit etti ve olay yerinden üç ayrı önemli delil elde etti: Numarası kazınmış bir tabanca, bir tek ayakkabı ve erkek cinsel organı.²⁰⁰ Polis uzun süre bu üç delilin aynı şahsa ait olup olmadığını bulmaya çalıştı. Cevap bekleyen diğer soru ise bu delillerin bombayı patlatan kişi veya kişilere ait olup olmadığı idi. Polisler, sonunda bu delillerin aynı şahsa yani bombayı patlatan şahsa ait olduğuna kanaat getirdi. Eldeki cinsel organ parçasının sünnetli olması suikastçının Müslüman veya Yahudi olabileceği yönünde tereddüde yol açsa da daha sonra şahsın Müslüman olduğu anlaşıldı. Ancak şahsın kimliğinin tespit edilmesini sağlayacak asıl önemli delil ayakkabı idi. Polis, ayakkabının markasından yola çıkarak ayakkabıyı satan mağazayı buldu ve suikastçının kimliğini, ayakkabıyı satan tezgâhtarlardan öğrendi. Suikastçı “*yok olmuştur. O söyletiledi. Fakat onun ayakkabıları söyletildi. Bu ayakkabı vasıtasıyla suikast şebekesi ortaya çıkarıldı.*”²⁰¹ Böylece, suikast girişiminden iki gün sonra; polis, şahsın kimliğini tespit etme başarısını gösterdi. Suikast olayının aydınlatılmasında, 1940 yılından beri ülkemizde görev yapan İsviçre’li Jean-Marc Payot adlı bir Kriminalistik uzmanının büyük payı vardır.²⁰² Olayla ilgili 5 Mart’ta yapılan resmi açıklamada; suikastçının Üsküp Vilayeti’nin Dobrcan köyünden olduğu, Üsküp’te komünist olduktan sonra 6 Ekim 1940’ta Türkiye’ye gelerek İstanbul Hukuk Fakültesi’ne kaydolduğu, 9 Haziran 1941’de Türk vatandaşlığına kabul edildiği ve adının Ömer Tokat, (Ömer Halilovic İşiç) olduğu; yakın arkadaşlarının da Yugoslavya doğumlu olduğu ve orada komünist olduktan sonra muhacir olarak memleketimize gele-

²⁰⁰ Gazeteci Altan Öymen anılarında polisin kullandığı bir diğer delilden bahsetmektedir. “Olayın aydınlatılmasında, orada bulunan kumaş parçasının büyük katkısı oldu. Kumaş nedir görülen bir cinstendi. Polisler, onu Ankara’daki otellerde dolaştırıp göstererek o kumaştan elbise giyen birinin kaldığı oteli buldular.” Bkz. Altan Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**, 10. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 2002, s: 302.

²⁰¹ Asım Us, **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtıralar ve Tetkikler)**, Vakıf Matbaası, İstanbul 1964, s. 510.

²⁰² Marc Payot’un Türkiye’ye getirilmesi için hazırlanan Bakanlar Kurulu onayı için bkz. **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 22.5.1940 - 2/13540, Arşiv Dosya No: 87-51/97.107..14.

rek vatandaşlığımıza girmiş kişiler oldukları, olaya adı karışan yabancılar hakkında ise tahkikatın devam ettiği²⁰³ bildirildi. Polis Ömer Tokat'ın suç ortakları olarak iki Türk vatandaşını ve Sovyet Başkonsolosluğu'nda görevli iki Sovyet vatandaşını tutukladı.²⁰⁴ Uzun süre devam eden mahkeme sonucunda, suikastla ilgili sorular cevapsız kaldı. Sanıkların çeşitli cezalara çarptırılmasına karşın olay tam olarak hiçbir zaman açıklığa kavuşmadı.

Sınırlarda asayişsizliğin egemen olduğu savaş yıllarında, ülkedeki mevcut ekonomik bunalım ve bazı temel maddelerin yokluğu, kaçakçılığın artmasına sebep olmuştu. Savaşın başlamasıyla birlikte bu yıllarda özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimize sınırı bulunan İran, Irak, Suriye hudutlarından başta hayvan kaçakçılığı olmak üzere yoğun bir şekilde kaçakçılık olayları yaşanmaya başladı.²⁰⁵ Bu dönemde kaçakçılıkla ilintili olarak yaşanan bir olay uzun süre gündemde kaldı. 1943 yılında, Van'ın Özalp ilçesinde yaşayan aşiret mensuplarının karıştığı bir hayvan kaçakçılığı sonrasında tutuklanan 33 kişinin, Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle kurşuna dizilerek öldürüldüğü iddia edildi. Millî Şef yönetimini, dolaylı olarak ta güvenlik güçlerini töhmet altında bırakan önemli bu olay tam olarak aydınlığa kavuşturulamadı ve günümüzde de siyasî tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

Bu dönemde polisi uğraştıran konulardan bir diğeri savaşın başlamasıyla özellikle de 1941'den itibaren komşu devletlerin savaş alanı içerisine girmesinden sonra bu devletlerden kitleler halinde kaçarak ülkemize sığınma talebinde bulunan mülteciler olmuştur.²⁰⁶ Temmuz 1942 tarihinde 7 gözaltı kampında çeşitli milletlerden top-

²⁰³ **Ulus** (6.3.1942). "Ankara'da Bomba Hadisesi Aydınlandı: Suikasti yapan Sırbistanlı bir Müslüman komünisttir. Cani Ömer Tokat'ın arkadaşları yakalandı ve suikastın Büyükelçi Von Papan'e müteveccih olduğu anlaşıldı." **Cumhuriyet** (8 Mart 1942).

²⁰⁴ **Ulus**, (4.3.1942).

²⁰⁵ Goloğlu, **a.g.e.**, s. 203.

²⁰⁶ S. Hikmet Kümbetlioğlu, "İlticalar", **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 338 (Eylül 1944), s. 13.

lam 688 askerî mülteci bulunmaktaydı.²⁰⁷ Bu mültecilerin yanı sıra Balkanlar'dan Filistin'e gitmek üzere, Türkiye üzerinden büyük bir Yahudi mülteci trafiği yaşandı ve 16.500 mülteci Türkiye'den geçiş yaptı.²⁰⁸ Bu mülteciler İstanbul'da buldukları sürede polisin yakın takibinde kaldılar. Polis, özellikle Nazi baskısından kaçarak Türkiye'ye sığınan Yahudileri de sıkı takip altına almıştır. Çünkü Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine karşın savaşan tarafların, özellikle İngiltere, Almanya, Fransa ve onların destekçisi ülke ajanları, ülkemizde oldukça yoğun faaliyette bulunuyorlardı. Buna karşılık Türk hükümeti ülkede yaşayan tüm yabancılar üzerinde ciddi kontrol ve takip uygulamaya başladı. Çünkü, Alman istihbaratı, Türkiye'deki mevcut Alman Yahudilerinden, pasaportlarını ellerinden alıp vatandaşlıktan çıkarılma tehdidi ile istifade etmektedir.²⁰⁹ Almanlar bir yandan Yahudi olanları tehdit yoluyla Almanya hesabına casusluk ve propaganda yapmaya zorlarken, diğer taraftan Yahudi ırkından olmayan kendi adamlarını da Yahudi pasaportu vererek Türkiye'ye göndermektedir.²¹⁰

Bu şekilde casusluk yapmayı kabul eden ve pasaportlarında Yahudi olduklarına dair (J) işareti bulunan Alman Yahudileri düzenli olarak Alman Sefarethesine veya konsoloshanelerine bilgi aktarmakta ve onlardan direktif almaktadırlar. Bu nedenle polis, yurdumuza gelen yabancıların durum ve temaslarını sıkı bir takip altına almıştır. Örneğin, Ankara'da ikamet eden ve pasaportlarında (J) işareti bulunan 14 kişi tespit edilerek yaptıkları hareketler sürekli gözlenmiştir.²¹¹

²⁰⁷ Ahmet Emin Yaman, "II. Dünya Savaşında Türkiye'de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, AÜDTCF Yayını, Cilt: 21, Sayı: 33, 2003, s. 155.

²⁰⁸ Rifat N. Bali, "Savaş Yıllarında, Türkiye Yahudileri", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 121, (Ocak 2004), s. 90.

²⁰⁹ **E.G.M.A.**, MAH'tan Emniyet Umum Müdürlüğü'ne gönderilen 25.4.1940 tarih ve B.I.1008 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-17, Kardeks No: 4615.

²¹⁰ **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletince Umum müfettişliklere ve Valiliklere gönderilen 1.2.1941 tarih ve Em. Um. Md.Ş.I.B.33553 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-17.

²¹¹ **E.G.M.A.**, Ankara Valiliğinin Dahiliye Vekaletine gönderdiği 12.3.1941 tarih ve Ş.I.B.II.2582 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 12521-17, Kardeks No: 4615. Bu cevabi yazıda 14 Yahudi'nin isimleri de gönderilmiştir.

Hükümetin sadece yurt dışından gelen Yahudileri değil Türkiye'deki Yahudileri de takip altında bulundurduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'da özellikle Beyoğlu ve civarında mahalle muhtarlarından, bölgede yaşayan azınlıklara ait ev ve işyerlerinin listeleri istenmiştir.²¹² Benzer şekilde, azınlıkların yabancılarla olan irtibatları yönetim tarafından hoş karşılanmamış ve sürekli olarak polis tarafından takip edilmiştir. Örneğin, İstanbul Hahambaşısının New York Ortodoks Hahamlar İttihadından aldığı bir telgraf üzerine, 14 Mart 1945 günü İzmir, İstanbul ve Edirne'deki Yahudilere talimat vererek oruç tutmalarını, sinagoglarda dinî ayin düzenleyip dua etmelerini, dükânlarını kapatmalarını sağlamıştır. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı valiliklere bir yazı göndererek, hahambaşısının, hükümete haber vermeden aldığı bu telgrafla derhal harekete geçmesinin uygun olmadığı belirtilerek uyarılması istenmiştir.²¹³ Benzer şekilde polis, casusluk yapmasından şüphe duyulan Yahudi vatandaşları da sürekli gözetim altında tutmuştur. Örneğin, Milas'ın İtalyanlar tarafından işgali sırasında İtalyan kumandanlarla münasebet peyda ederek Türkler aleyhinde propaganda yapmak suçlamasıyla, takibat altına alınan Musevi bir vatandaşa ait dosyada,²¹⁴ birçok yazışma örneklerine rastlamak mümkündür.

Savaş yıllarında polis tarafından takip edilen azınlıklar sadece Yahudiler değildir. Bu dönemde Ermeniler de yakından takip edilmiş ve özellikle iç güvenliğe yönelik faaliyetleri mercek altına alınmıştır. Örneğin, Gaziantep Valiliği'nin İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği, bir yazıda, Taşnak Komitesine mensup Türkiyeli sekiz Ermeni'nin, 1939 Temmuz ayı içinde suikast için yurdumuza gönderildiği duyumunu aldıkları bildirilmiştir.²¹⁵ Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı,

²¹² Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005.

²¹³ **E.G.M.A.**, Dahiliye Vekaletinin 16.3.1945 tarih ve 13550 sayılı ile valiliklere gönderdiği bir yazı, Arşiv Dosya No: 12521-18.

²¹⁴ **E.G.M.A.**, Arşiv Dosya No: 11312-14, Kardeks No: 511.

²¹⁵ **E.G.M.A.**, Gaziantep Valiliği, Dahiliye Vekaletine yazdığı 27.7.1939 tarih ve Em.739 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

Umumi Müfettişlik ve Valiliklere bir yazı göndererek haberin doğruluğunun meydana çıkarılması için derhal incelemelerin başlatılması talimatı vermiştir.²¹⁶ Bu tarihten itibaren 1940 yılının başlarına kadar tüm İl Valiliklerinden gelen yazılarda bahsedilen 8 kişiye ait herhangi bir ize rastlanmadığı belirtilmiştir.²¹⁷

1940 yılında yine Ermenilerin isminin karıştığı bir başka suikast iddiası gündeme gelmiştir. Romanya Ermeni Taşnak Komitasının Reis ve Azalarından bazılarının Türkiye'ye gizli olarak gönderildikleri²¹⁸ haber alınmıştır. Bunun üzerine başlatılan incelemelerde, bu komitacıların Kayseri Vilayetinin Yahyalı Çiftliğindeki Ermeni toplantısıyla bir ilişkisinin olabileceği²¹⁹ tespit edilmiştir. Ancak polisin yaptığı araştırma sonucu bu bilginin aslı olmadığı ve bu hadiseyi Millî Emniyet Hizmetinin eski ajanlarından M.V. isminde bir Ermeni'nin tertip ettiği²²⁰ ortaya çıkmıştır. Buna göre M.V. tekrar hizmete girmek için böyle bir senaryo uydurmuştur. Adı geçen çiftlikteki Ermenilerin, İstanbul'dan gelen bir Ermeni'nin iştiraki ile toplantı yaptıkları ve Ankara'da iki Generale ve İnönü'ye suikast yapılacağı ihbarının tamamen uydurma olduğu anlaşılmıştır. Buna göre; Yahyalı çiftliğinde oturan Türk halkından bir kaç şahsın, çiftlikteki Ermenileri uzaklaştırmak ve mallarına el koymak için böyle bir haber uydurdıkları anlaşıldığından Adliye'ye sevk edilmişlerdir.

Ermeni asıllı Doktor H.B., bağımsız bir Ermeni devleti kurulması için yürüttüğü faaliyetler ve şüphe uyandıran ilişkilerinden dolayı, İkinci Dünya Savaşı süresince polisin sıkı takibine alınan başka birisidir.²²¹

²¹⁶ E.G.M.A., Dahiliye Vekaletinin, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere gönderdiği 5.8.1939 tarih ve Ş/I.A.41940 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

²¹⁷ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

²¹⁸ E.G.M.A., İstanbul K.V. Tümgeneral Osman Tufan imzalı 2.2.1940 tarih ve 39/17179-100966 sayı ile Genel Kurmay başkanlığı'na yazılan yazı, Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

²¹⁹ E.G.M.A., Genel Kurmay Başkanlığı'nın Dahiliye Vekaletine yazdığı 7.2.1940 tarih ve 55.847/418 sayılı teskere. Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

²²⁰ E.G.M.A., Dahiliye Vekaletinin Genel Kurmay Başkanlığı'na yazdığı 23.3.1940 tarih ve I.A.12241/4 sayılı cevap yazısı, Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

²²¹ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11311-21.

1941 yılında Alman ordularının ilerleyişi ve İstanbul'un işgal edilmesi ihtimaline karşı şehrin tahliye edilmesi gündeme gelince, Kazım Karabekir buna karşı çıkarak, İstanbul'dan esas tahliye edilmesi gerekenlerin, gayrimüslim azınlıklar olduğunu, muhtemel bir saldırı karşısında bu unsurların İstanbul için tehlike oluşturabileceğini ve İstanbul'da muhtemel işgal kuvvetlerine yardımcı olacaklarını, bu nedenle tahliyenin bu unsurlar için düşünülmesi gerektiğini söylemiştir.²²² Nitekim yaklaşan savaş ve işgal tehlikesi karşısında azınlıkların sevinç içerisinde olduğuna, özellikle de bazı Ermenilerin evlerine Alman bayrakları asmaya başladıkları duyumunun alındığına dair haberler, bu endişeyi haklı kılar özellik taşımaktadır.²²³ Benzer şekilde işgal ihtimali karşısında İzmir'de birçok kişi bankalardan paralarını çekmeye, aralarında Yahudilerin de bulunduğu birçok aile civar vilayet ve kazalara göç etmeye başlamıştır.²²⁴

5.d. Ekonomik ve Malî Suçlar

Savaş yıllarında işlenen diğer suçlarda görülen artışın yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumun doğurduğu suçlarda da büyük artış gözlenmiş ve bununla doğru orantılı olarak polisin işi oldukça artmıştır. Dönemin basın-yayın organlarına bakıldığında yolsuzluk, ihtikâr, karaborsa, haksız kazanç ve rüşvet haberlerine sıkça rastlamak mümkündür. Özellikle savaş şartlarında bulunması zor olan malların yanı sıra yiyecek maddelerinin çalınmasıyla ilgili işlenen suçlar, polislerin en çok uğraştıkları suçlar olmuştur. 1940 yılında Ankara'da İsmet Başar adlı şahsın dükkânının kilit ve pencere tellerini kırmak suretiyle içeriye giren Salih Kaya adındaki hırsız iki çuval un çalmış ancak olaydan kısa bir süre sonra polis tarafından yakalanmıştır.²²⁵ "Bursa'da 1941 yılında Havva isminde bir bayanın

²²² Kazım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgârları: II. Dünya Savaşı*, Emre Yayınları, İstanbul 1995, ss. 247-249.

²²³ E.G.M.A., Arşiv Dosya No: 11215-1, Kardeks No: 56857.

²²⁴ E.G.M.A., *İzmir Valisi Şefik Refik Soyer, 1941 yılı Ağustos ayı içerisinde değişik tarihlerde Dahiliye Vekaletine yazdığı yazılar, Arşiv Dosya No: 11215-4.*

²²⁵ Şahin, *İz Bırakan Polisler*, s. 383.

117 lirasını alıp kaçan dolandırıcılardan Osman Çakır kısa bir süre sonra polis tarafından yakalanmıştır.”²²⁶

Bu çerçevede, olumsuzluğun yaşandığı bir diğer konu ekmek karinesi uygulaması idi. Tarımsal alandaki üretim yetersizliği nedeniyle, 17 Ocak 1942 tarihinde büyük kentlerde ekmek tüketimini sınırlandırmak amacıyla, karneyle ekmek dağıtımını uygulamasına geçildi. Polis bu uygulamada yaşanan sahtekârlık ve haksızlığın²²⁷ önüne geçebilmek için yoğun çaba sarfetmiştir. Savaş yıllarında hükümet zaman zaman ihtiyaç duyulan tarım, hayvan ve orman ürünlerine el koyma kararının uygulanmasında güvenlik güçleri yoğun bir mesai sarfetmiştir.

Savaşın başlamasıyla ülkede baş gösteren ekonomik sıkıntılar, birçok malın piyasada bulunamaması, kargaşa yaşanmasına yola açmıştır. İnsanlar, Sümerbank'ın önünde, kahve satan dükkânların, fırınların, mağazaların önünde saatlerce kuyrukta beklemekteydi. Gazetelerde halkı telaş yapmamaya çağırın yazılar yazılmasına,²²⁸ yetkililerin halkı teskin edici açıklamalarına ve alınan polisiye tedbirlerle rağmen kuyruklar ve kargaşanın önüne geçilememiştir. Polis, gerek vatandaşların sıraya geçerek belli bir düzen içerisinde alışveriş yapmalarını sağlamak, gerekse dükkân ve mağazaların güvenliğini sağlamak üzere var gücüyle çalışıyordu. Vatandaşın ve polisin çektiği sıkıntının yanı sıra, bu görüntünün ülke güvenliğini tehlikeye düşürdüğü yorumu yapılmaktaydı.²²⁹

5.e. Sıkıyönetim ve Polis

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine 20 Kasım 1940 tarihinde İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve İzmir gibi harp sahasına yakın illerde bir ay süreli sıkıyönetim ilan edildi.

²²⁶ Şahin, **İz Bırakan Polisler**, s. 314.

²²⁷ **Ulus**, (16.4.1942); **Ulus**, (30.5.1942); **Cumhuriyet**, (25.8.1942); **Vatan**, (16.17.23.8.1941).

²²⁸ Kemal Zeki Gençosman, “Kahveci Dükkanlarının Önündeki Acaipliğimiz”, **Ulus** (16 Nisan 1941).

²²⁹ Burhan Felek, “Biraz Sükûnet!”, **Cumhuriyet** (21 Kasım 1941).

Ancak sıkıyönetim uygulaması savaş boyunca sürdürüldü ve çok partili hayata sıkıyönetim altında girildi.²³⁰ Sıkıyönetim Kanunu gereği,²³¹ askerî makamlar güvenlik ve asayişe yönelik hemen hemen tüm zabıta yetki ve görevlerini elinde toplamış, kararları ve emirleri yerel kolluk kuvvetleri vasıtasıyla uygulamıştır.²³²

Sıkıyönetim Komutanlığı bu 6 ilde genel asayiş kontrol altında tutabilmek için, belirlediği bazı konularda il valiliklerinden belirli aralıklarla bilgi toplamıştır.²³³ Sıkıyönetim altındaki illerden bu talebe gerekli cevaplar gönderilmiştir.²³⁴

Sıkıyönetim Komutanlığı'nca İçişleri Bakanlığı'na gönderilen bir durum raporunda,²³⁵ 1 Mart 1941–1 Mayıs 1941 tarihleri arasında sorumluluk alanında sonuçlanan veya devam eden davalarla ilgili bilgi verilmektedir. Buna göre; bu illerden toplam 163 tahkikat evrakı, Örfî İdare Komutanlığı'na intikal etmiş, bunlardan 153 tanesi Ahkâm-ı umumîye dâhilinde takibat yapılmak üzere iade edilmiştir. 10 tanesine de Örfî İdare Komutanlığı'nca el konmuştur. Bu arada 26 Ağustos 1941 tarihli bir bildiri ile 5 Eylül 1941 tarihinden itibaren her erkek vatandaşa yanında kimlik taşıma zorunluluğu getirilmiştir.

Sıkıyönetim Komutanlığı sadece asayiş ve güvenlik olaylarını değil, casusluk olaylarına karışanları da yakından takip etmiştir.²³⁶

²³⁰ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, s. 423–424; Feroz Ahmad - Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 39.

²³¹ **B.C.A.**, Belge Tarih ve Sayısı: 30.11.1940 tarih ve 2/14780 sayılı yazı, Dosya No: 53, Fon kodu:30..18.1.2., Yer No: 93.110..20.

²³² Alyot, **a.g.e.**, s. 904.

²³³ **E.G.M.A.** Örfî İdare Komutanlığının 3.1.1941 tarih ve 2245/654 sayı ile Vilayetlere gönderdiği yazı, Arşiv Dosya No: 15142-2.

²³⁴ **E.G.M.A.** Vali Ferit Nomer imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 22.1.1941 tarih ve 217 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-2.; **E.G.M.A.** Kırklareli Valisi İhsan Aksoy imzasıyla Dahiliye Vekaletine gönderilen 25.3.1941 tarih ve S.K.721 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

²³⁵ **E.G.M.A.** Örfî İdare Komutanı Korg. A. Rıza Artunkal imzası ile Dahiliye Vekaletine gönderilen 5.5.1941 tarih ve 31209 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

²³⁶ **E.G.M.A.** Örfî İdare Komutanlığı 7.5.1941 tarih ve 3209/1725 sayı ile Dahiliye Vekaletine gönderdiği bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-4.

Sıkıyönetimin yakından takip ettiği basına sansür uygulaması çerçevesinde Sıkıyönetim Komutanlığı İçişleri Bakanlığı'na bir yazı²³⁷ göndererek ülkemizdeki yabancı gazete ve ajans muhabirlerinin mektuplarının incelenmesini talep etmiş, ancak bu talep uygun görülmemiştir.²³⁸

Sıkıyönetim Komutanlığı ayrıca, komünizm, casusluk, irticaî faaliyet veya şüpheli durum gibi nedenlerden dolayı birçok insanı 1942 yılından itibaren sıkıyönetimin uygulandığı illerin dışına göndermiş, ancak sürgüne gönderilen bu şahıslar gittikleri yerlerde de boş durmamış, birçoğu önceki faaliyetlerine orada devam etmişlerdir.²³⁹ Bu şahıslar ancak 1947'de eski yerlerine dönebilmişlerdir.²⁴⁰

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen siyasî nitelikli olaylar Millî Şef döneminde özellikle İkinci Dünya Savaşı ile birlikte hız kesmiş gibi gözükse de bu dönemde birçok siyasî hareketlenmenin yaşandığı söylenebilir. Bu dönem, laiklik karşıtı hareketlerin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tepkisel bir niteliğinden sıyrılıp, kendi görüş ve düşüncelerini alternatif bir yaşam modeli olarak sunmaya çalıştıkları ve devrim kanunlarına karşı bir tavır takındıkları bir dönem olmuştur. Bu İslamî kıpırdanmanın yanı sıra diğer siyasî hareketlenmelerin de bu dönemde oldukça yoğun yaşandığı gözlemlenebilir. Aşırı sağ olarak niteleyebileceğimiz İrkçı-Turancı-Türkçü hareketler ve aşırı sol hareketler olarak Türkiye Komünist Partisi'nin gizli faaliyetleri bu dönemde iç güvenlik kapsamında öne çıkan siyasî hareketlerdi. Ancak iç güvenliği sağlamaya yönelik uygulanan tavizsiz politikalar, ülkede siyasî, ideolojik ve dinî akımların eylem sahasını daraltmıştır.

²³⁷ E.G.M.A. 21.4.1941 tarih ve 1214 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-5.

²³⁸ E.G.M.A. 8.5.1941 tarih ve 6-883/1901 sayılı yazı, Arşiv Dosya No: 15142-5.

²³⁹ E.G.M.A. Örfî İdare Komutanı Korg. Sabit Noyan imzası ile Dâhiliye Vekâletine gönderilen 10.4.1942 tarih ve 15118 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 15142-7.

²⁴⁰ E.G.M.A. Arşiv Dosya No: 15142-7.

Bu dönemde meydana gelen olayların genelde adi suç çerçevesinde asayişe yönelik olaylar veya savaşın getirdiği olağanüstü şartların doğurduğu olaylar olduğu söylenebilir. Bu dönem, Türkiye'nin savaşa girmemesine rağmen her an savaşa dâhil olma olasılığı ile hem yönetim kademesinde hem de halk tabanında savaş ekonomisinin koşullarının tüm ağırlığıyla yaşandığı, halkın günlük yaşamında çektiği sıkıntıların doğrudan veya dolaylı olarak iç güvenlik olgusunu etkilediği bir dönem olmuştur. Bu dönemde siyasal ve asayiş olaylarının yanısıra uluslararası bağlantılı birçok olay da kolluk kuvvetlerini meşgul etmiştir. Bu genel çerçeve içerisinde savaşın hemen her sahada getirdiği olumsuz tablonun Türk Polis Teşkilatı'nı da etkisi altına aldığı kolayca gözlemlenmektedir. Türk Polis Teşkilatı bu dönemde önemli bir sınav vermiş ve tüm imkânsızlıklara rağmen görevini başarıyla yerine getirmeye çalışmıştır.

Bu dönemde yaşanan bütün bu olaylar ve ülkede söz sahibi olan siyasî otorite irdelendiğinde, Millî Şef yönetiminin, Türkiye'deki polis kültürünü derinden etkilediği görülmektedir. Polis kendi görev bilinci ve vazifesine yaklaşım tarzını oluşturmuş ve hükümetin düşünce tarzını benimseyerek adeta 'iktidarın polisi' olarak görev yapmıştır. Polis, devletin çıkarlarını her şeyden üstün tutan bir anlayışla, fertlerin huzur ve mutluluğunun güçlü bir devlet çatısı ve himayesi altında mümkün olabileceğine inanarak hareket etmiştir. Böylece, Atatürk döneminde gerçekleştirilen modernleşme politikaları, Millî Şef döneminde de devrimlerin sekteye uğramaması için gündelik hayatın en küçük ayrıntılarına kadar polis müdahalesini meşrulaştırmıştır. Polis böylece tepkimeci bir refleks yerine hayatın her alanına müdahale etme ve gücünü gösterme fırsatı bulmuştur. Polis, suçun meydana gelmesini bekleyen pasif bir gözetleyici olarak değil, bilakis toplum içinde asıl ve önemli idarî ödevleri, ahlakî vazifeleri olduğuna ve bunları kendiliğinden yerine getirmesi gerektiğine inanarak hareket etmiştir. Devrimci dönüşümleri halka benimsetmek adına gündelik yaşama daha fazla müdahil olmaya başlayan polise, bu işlevinin gerektirdiği yasal dokunulmazlık zırhı da verilince polisin

bizzat merkezî polis otoriteleri tarafından denetlenmesi oldukça güç bir hale gelmiştir. Böylece güvenlik güçleri olaylar karşısında çoğu zaman tam yetkiyle ve belli oranda hesap verme endişesi taşımadan görev yapmış, bu durum, polis hakkında kamuoyunda olumsuz bir imajın doğmasına yol açmıştır.

Polis sadece nitelik olarak değil sayısal olarak da yeterli bir görünümlü sergilemiyordu. Kısıtlı bütçe imkânlarından dolayı ülkede gerekli polis sayısının neredeyse 1/3'ü ile görev yapıyordu. Oysa her gün gelişmekte ve değişmekte olan ülke şartlarına cevap vermek, mevcut polis kadrolarıyla neredeyse imkânsızdı. Polisin sayısal yetersizliğinin yanı sıra araç-gereç ve teknik donanım olarak da yeterli olduğu söylenemezdi.

Bazı illerde iç güvenlik kontrolü savaş boyunca sıkıyönetim komutanlığının dolayısıyla askerî idarenin kontrolü altında olmuştur. Kanunlarla polisin ve jandarmanın görev alanları tespit edilmesine rağmen, sıkıyönetim şartlarında bu ayrımın fazla dikkate alınmadığı ve jandarmanın hemen her yerde polisin yetki alanlarında da kolayca hareket ettiği gözlemlenebilir. Dolayısıyla bu illerde jandarma polisten daha çok ön plâna çıkmış ve çoğu zaman olaylara doğrudan müdahale eden bir güç olmuştur.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmakla birlikte, bu savaş iç güvenliği doğrudan etkileyen bir olgu olmuştur. Bu dönemde ülkenin savaşın dışında kalması için yürütülen başarılı bir politikanın yanı sıra, kısıtlı ve dar imkânlardan ve savaşın getirdiği zorluklardan dolayı iç güvenlik konusunda köklü bir değişim ve atılım gerçekleştirilememiştir. Bütün bu olumsuzluklara karşın, hükümet tarafından bazı iyileştirme çabalarının yürütüldüğü, eğitime daha fazla önem verildiği görülmektedir. Sadece okur-yazar olanların polis yapılmasından öte daha eğitilmiş ve kültürlü polislerin yetiştirilmesi için önceki dönemlerde açılan eğitim kurumlarının faaliyetlerini daha verimli bir şekilde yürütme çabalarına girişilmiş, daha fazla profesyonelleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Savaş süresince yaşanan olumsuz tecrübelerin ışığında polisin fiziksel olarak üstün olmasının

yetmediği ve daha rasyonel yolların bulunması gereğine inanılmaya başlanmıştır. Ancak yapılan tüm iyileştirme çabalarına karşın savaş şartlarının bu iyileştirmeleri büyük ölçüde engellediği, polisin çağın getirdiği yeniliklerden uzak, şahısların fedakârlıklarıyla görevlerini yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir.

Savaşın getirdiği tüm olumsuzluklara karşın az sayıdaki polis ile savaş boyunca ülkede huzur ve güvenliğin sağlanması, asayişin göreceli olarak çok fazla bozulmaması, yağma ve isyan olaylarının görülmemesi, halkın yiyecek yüzünden toplu bir harekete ve isyana kalkışmaması yine bu dönemde elde edilen başarılar olarak değerlendirilebilir. Bu başarıda, Millî Şef yönetiminin, iç güvenliği etkileyecek en ufak kıpırdanmaya bile fırsat vermemesinin etken olduğu söylenebilir. Her an savaşa girme tehlikesi yaşayan Türkiye'nin, meydana gelecek bir iç güvenlik sorunu ile uğraşmaması ve enerjisini burada harcamaması için yapılan tavizsiz uygulamalar, o günün şartlarında yerinde ve gerekli kararlar olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- “41 Yıldır Unutulmayan Facia”, **Hürriyet** (23.6.1982).
- “Ankara’da Bomba Hadisesi Aydınlandı: Suikasti yapan Sırbistanlı bir Müslüman komünisttir. Cani Ömer Tokad’ın arkadaşları yakalandı ve suikastin Büyükelçi Von Papen’e müteveccih olduğu anlaşıldı.” **Cumhuriyet** (8.3.1942).
- “Aşkale’den dönenler birkaç gün sonra İstanbul’a varmışlardır.” **Tan** (7.12.1943).
- “Meclis’te garip bir vaka. İki adam bağıra bağıra Arapça ezan okumaya başladılar.” **Hürriyet** (05.02.1949)
- “Refah Faciasının 41. Yılında Ortaya Atılan İddia: Gemiyi Fransızlar Batırdı”, **Milliyet** (23.6.1982);
- “Türkiye’de Büyük Depremler (1902–2005)”, **Belgenet**, (Çevrimiçi), <http://www.belgenet.com/deprem/depremt.html>, 1.11.2005.
- “Varlık Vergisi borçlarını çalışarak ödemeleri için Aşkale’ye gidenler serbest bırakılıyor.” **Tan** (3.12.1943).
- **150likler, Kubilay Olayı, Çarşaf-Peçe-Peştemalla Örtünme Sorunları: Polis Arşiv Belgeleriyle Gerçekler, Polis Dergisi**, Yayın No: 129, EGM Yayınları, Ankara, 1998.
- **2000 Yılında Türk Polisi - 155. Yıl**, EGM Yayınları, Ankara, 2000.
- Ağaoğlu, Samet. “Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler (Polis İstatistiklerine göre)”, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 11–322, (1 Ağustos 1940), s. 42–49.
- Ağaoğlu, Samet. **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri**, Baha Matbaası, Ankara, 1972.
- Ahmad, Feroz - Bedia Turgay Ahmad. **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.
- Akandere, Osman. **Millî Şef Dönemi: Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938–1945)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Akpınar, Şükran. **Millî Şef Dönemi’nde Babıâli’nin Varolma Mücadelesi ve Muhalif Bakışım Bedii Faik’in Yazılarından Tahlili**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2005).

- Albayrak, Sadık. **Türkiye’de Din Kavgası**, Şamil Yayınevi, İstanbul 1984.
- Alöç, Kazım. “Türkiye’de Komünizm ve Irkçılık, İfşa Ediyorum”, Yazı dizisi, **Yeni Gazete** (13.4.1967).
- Alyot, Halim. **Türkiye’de Zabıta, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum**, Kanaat Basımevi, Ankara, 1947.
- Arıkan, Mehmet Ali. **Ankara Nümayişinin İçyüzü**, Ankara, 1948.
- **Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Osmanlıdan Günümüze Polisin Özlük Dosyaları, Atik-Cedit-Cumhuriyet Dönemleri**, Cumhuriyetimizin 80. Yılı Anısına, EGM Yayınları, Ankara, 2002.
- Aybar, Mehmet Ali. “Tadili Düşünülen Kanunlarımıza Dair: Bastille Rejimi yahut Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu”, **Vatan** (22 Kasım 1945).
- Ayeri, Burhan. “Bu Ceza Yasası Ertelenebilir”, **Akşam** (14.03.2005).
- **Ayın Tarihi**, No: 73 (Birinci Kanun 1939), Ankara, İBBGD Yayını.
- **Ayın Tarihi**, No: 74 (İkinci Kanun 1940), Ankara, İBBGD Yayını.
- Bali, Rifat N. “Savaş Yıllarında, Türkiye Yahudileri”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 121, (Ocak 2004), s. 88- 91.
- **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri (B.C.A)**, Muhtelif Tarih ve Sayılı Belgeler.
- Belli, Mihri. **Savcı Konuştu: Söz Sanığındır**, Ankara, Başnur Matbaası, 1967.
- Bezmen, Pamir “İkinci Harb-i Umumi III (1944) ve Şarlo”, <http://www2.raksnet.com.tr/trompe/9803/pbezmen.html>, 7.4.1999.
- Bozdağ, İsmet. **Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat: Celal Bayar**, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986.
- **Cumhuriyet**, (25.8.1942).
- **Cumhuriyetin 60. Yılında Türk Polisi**, EGM Yayınları, Ankara, 1983.
- Çavdar, Tevfik. “Cumhuriyet Dönemi Gençlik”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 802–812.
- Daluge, General. “Alman Polisinin Sabıkalılarla Mücadelesi”, **Polis Dergisi**, Sayı: 324, 1941, s. 162–164.

• Demirbaş, Cevdet. “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Polis Teşkilatı”, **Polis Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 43, (Ocak-Şubat-Mart 2005), s. 148–149.

• Dikici, Ali. “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 5/2006, Sayı: 10, İstanbul Üniversitesi AİİTE Yayını, İstanbul, s. 77–104.

• **Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi (E.G.M.A.)**, Ankara, Muhtelif Tarih ve Sayılı Belgeler.

• Erdilek, Neşe. “Hükümet ve Programları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 968–1046.

• Eren, Nuri. “Dünya Polis Âleminde Neler Oluyor?”, **Polis Dergisi**, Sayı: 333, 1943, s. 10-12.

• Ergut, Ferdan. **Modern Devlet ve Polis: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Denetimin Diyalektiği**, İletişim yayınları, İstanbul, 2004.

• Eroğul, Cem. “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945–71”, içinde **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 112–158.

• Felek, Burhan. “Biraz Sükûnet!”, **Cumhuriyet** (21 Kasım 1941).

• Gençosman, Kemal Zeki. “Kahveci Dükkânlarının Önündeki Acaipliğimiz”, **Ulus** (16 Nisan 1941).

• Goloğlu, Mahmut. **Millî Şef Dönemi (1939–1945)**, Kalite Matbaası, Ankara, 1974.

• Gürol, Saffet. “Pasif Korunma ve Emniyet Teşkilatımız”, **Polis Dergisi**, 1939 Yıl: 26, Sayı: 8–319.

• Güryücel, Ferit. “Harp ve Ertesi Senelerde Suçluluğun Artma Sebepleri”, **Polis Dergisi**, Yıl: 33, Sayı: 347, Ankara, EGM Yayınları, 1947, s. 26–30.

• Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6–7 Eylül Olayları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2005.

• **Hakikat Dergisi**, Başyazı, Sayı: 109 (Ekim 2002), (Çevrimiçi), <http://www.hakikat.com/dergi/109/bsyz10902.html>, 11.04.2004.

- İrdel, Bedia Hayri. “Amerika Birleşik Devletlerinde Cürüm”, **Polis Dergisi**, Sayı: 338, 1944, s. 87–88.
- İrdelp, Hayri Osman. “Modern Anlamıyla Kriminal Polis (Mevkii ve Değeri)”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 339 (1. Kanun 1944).
- Jaeschke, Gotthard. **Türkiye Kronolojisi (1938–1945)**, (Çev. Gülayşe Koçak), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.
- Jaeschke, Gotthard. **Yeni Türkiye’de İslamcılık**, (çev. Hayrullah Örs), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972.
- Karabekir, Kazım. **Ankara’da Savaş Rüzgârları: II. Dünya Savaşı**, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- Kısakürek, Necip Fazıl. **Son Devrin Din Mazlumları**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1997.
- Koçak, Cemil. “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: VI, Sayı: 35 (Kasım 1986), s. 29–33.
- Koçak, Cemil. “Siyasal Tarih (1923–1950)”, içinde **Türkiye Tarihi-4, Çağdaş Türkiye: 1908–1980**, (ed. Sina Akşin ve diğerleri), Cilt: IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 127–211.
- Koçak, Cemil. **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938–1945), (Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.
- Kümbetlioğlu, S. Hikmet. “İlticalar”, **Polis Dergisi**, Yıl: 31, Sayı: 338 (Eylül 1944), s. 13–15.
- Lewis, Bernard **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.
- Lombroso, “Suç İşlemenin Sebepleri ve Önlenmeleri”, **Polis Dergisi**, Sayı: 319, 1939, s. 89–92.
- **Maden Tetkik Arama**, Cilt: I, 1940.
- Mattei, Jean-Louis. “Jean Savant-İsmet İnönü’nün Türkiye’si (La Turquie D’İsmet Ineunu)”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 37 (Ocak 1997), s. 60–64.
- Meriç, Cemil. **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Metin, İsmail ve Fethullah Eraslan. **Türk Polis Tarihi**, Cilt: 1, Aslımlar Basım Evi, Ankara, 1984.
- Metin, İsmail. “Polis Örgütünün Görevleri ve Yapısı”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, 1637–1654.

• **Milletimizin Hizmetinde 150 Yıl (1845–1995)**, EGM Yayımı, 1995, Ankara.

• Nadi, Nadir. “Siyasî Hürriyet, İktisadi Hürriyet”, **Cumhuriyet** (1.9.1945).

• Nart, Faik. “Newyork Polisi Dedektif Şeflerinden Michael Fiachetti, Tehdit Mektubu Gönderen Bir Çeteyi Nasıl Meydana Çıkardı”, **Polis Dergisi**, Sayı: 321, 1940, s. 98–101.

• Okçabol, Derviş. “Son Yer Sarsıntısında Zabıtamız”, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 9–320 (1 Şubat 1940), s. 123–127.

• Okçabol, Derviş. **Zabıta Tarihi**, (II. baskı), Polis Enstitüsü Yayımı, Ankara, 1940.

• Orkun, Hüseyin Namık. “Nazmi Serim, İstihbarat-II: İç İstihbarat”, Kitap incelemesi, **Polis Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 14–325 (1 Mayıs 1941), s. 156–159.

• Ortaç, Yusuf Ziya. “Hırsız Var”, **Akbaba** (II. Teşrin 7 1940).

• Ortaylı, İlber “Büyük Savaşta Türkiye”, **Milliyet-Pazar** (17 Mayıs 2005).

• Ökte, Faik. **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.

• Öymen, Altan. **Bir Dönem Bir Çocuk**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2002.

• Öymen, Altan. **Değişim Yılları**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004

• **Polis Dergisi: Polis Arşiv Belgeleri ile Gerçekler, Muhabere Güvercinleri, Propaganda ve Dinleme**, Emniyet Genel Müdürlüğü Yay. No. 129, Ankara, 2002.

• Reel, A. Hidayet. “Bizi Zorla Söyletmeyin”, **Siyaset**, Yıl: 1, Sayı: 1, (9 Mart 1951).

• Rhodes, Hanry T. F. “İngiltere’de Eski ve Yeni Kriminal Araştırmalar”, **Polis Dergisi**, Sayı: 325, 1941, s. 110.

• Sadak, Necmettin. “Gençliği tarih, coğrafya ve siyasete ters düşen İslamcılık, Turancılık ve Irkçılığa karşı koruyalım.!” **Akşam** (17.05.1944).

• Sayılğan, Aclan. **İnkâr Fırtınası**, İstanbul, Ülke Yayınları, 1962.

• Sertel, Zekeriya. **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

• Soysal, İlhami. “Mezhepler Tarikatlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: V, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1365–1373.

- Şahin, Eyüp. **1907’den 2000’e Polis Okulları**, EGM Yayınları, Ankara, 2001.
- Şahin, Eyüp. “Cumhuriyete Hayat Veren İstiklal Madalyalı Polisler - Torunizade Süleyman Sırrı Efendi”, **Polis Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 14, EGM Yayınları, Ankara, 1998, s. 166–173.
- Şahin, Eyüp. **Türk Polis Teşkilatının Şanlı Geçmişinde ve Cumhuriyete Giden Yolda İz Bırakan Polisler**, EGM Yayın No: 371, Ankara, 2004.
- **Tan** (02.07.1940).
- **Tan** (27.1.1943).
- **Tan**, (25.02.1942).
- Tarihe Bin Canlı Tanık, “Taş taşa değmeyince duvar olmaz”, İçimizden Biri Ahmet Kaya, **Milliyet-Pazar** (10.8.2004).
- **Tasviri Efkâr** (14.06.1941)
- **Tasviri Efkâr** (16.11.1940).
- Taylak, Muammer. **Saltanat, 2. Meşrutiyet ve I. Cumhuriyette Öğrenci Hareketleri**, Ankara, 1969.
- **TBMM Kavanin Mecmuası**, Devre VI, İçtima: 2, 1 Teşrinisani 1941, Cilt: 22.
- **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre IV. İçtima 3, Cilt 23, 24, (1932).
- **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VI, İçtima: 4, Cilt: 28, Üçüncü İnikat (11.11.1942).
- Tevetoğlu, Fethi **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Hareketler (1910–1960)**, Ankara, [y.y.], 1967.
- Toker, Metin. **Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.
- Toksöz, Fikret. “Dernekler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 366–386.
- Tuğaç, Hüsamettin. “Pasif Korunmada Sevk ve İdare ve Polis”, **Polis Dergisi**, 1 Şubat 1941, Yıl: 27, Sayı:13–324, s. 128–132;
- Tunaya, Tarık Zafer. **İslamcılık Cereyanı**, Baha Matbaası, İstanbul, 1962.
- Tunçay, Mete. “Tek-Parti Döneminde Basın”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: VII, Sayı: 37 (Ocak 1987), s. 48–49.

- Tunçay, Mete. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Siyasal Düşünce Akımları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983,s. 1924–1935.
- Tutel, Eser. “İkinci Dünya Savaşı’nda Beyoğlu”, **Tarih ve Toplum**, Cilt: XXIII, Sayı: 133 (Ocak 1995), s. 24–31.
- Türkeş, Alpaslan **1944 Milliyetçilik Olayı**, Kutluğ Yayınevi, İstanbul, 1975.
- **Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Resmi İnternet Sitesi**, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/>
- **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı: 1944–1945**, Yayın No: 10, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1945.
- **Türkiye’nin 77 Yılı (1923–2000) Gün Gün Cumhuriyet Tarihi**, Doğan Ofset, İstanbul, 2000.
- Türkkan, Reha Oğuz **Tabutluktan Gurbete**, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 1975.
- **Ulus**. Muhtelif tarihli sayılar.
- Us, Asım. **Gördüklerim Duyduklarım Duygularım (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hatıralar ve Tetkikler)**, Vakıf Matbaası, İstanbul 1964.
- **Vatan**, (16,17,23.8.1941).
- Yalçın, Soner “Ünlü Politikacıların İşte Polisteki Fişleri”, **Hürriyet**, (06.09.2009).
- Yaman, Ahmet Emin “II. Dünya Savaşında Türkiye’de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941–1942)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, AÜDTCF Yayını, Cilt: 21, Sayı: 33, 2003, s. 143–166.